

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GENEL KONULAR

DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE GELENEK KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Giriş

Kültür, özünü etkileşimlerle değişim ve dönüşümlerin oluşturduğu dinamik yapıya sahiptir. Dolayısıyla kültür, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle değişerek ve gelişerek geçmişten bugüne ve geleceğe aktarılır. Farklı bağlamlardaki çeşitli iç ve dış dinamikler kültürel değişimlere neden olur. Buna karşılık kültürel değişimler, genellikle kendi iç dinamikler temelinde incelenmektedir. Oysa dış dinamikler yaşam ve kültür üzerinde sanılandan daha fazla dönüştürücü etkilere sahiptir. Bu dinamikler kültürün yaratma, icra ve aktarım ve deneyimleme/tüketim aşamalarını biçimlendirir. Kültür aktörü, bağlamı ve ürünü bu tür değişkenlerin etkisi altındadır.

Teknoloji, kültür değişimlerine neden olan dış dinamiklerinin başında gelmektedir. Sürekli yeni etkileşim biçimleri ve bağlamları sunan teknoloji, dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini değiştirerek toplumsal yaşamı ve kültürü dönüştürmektedir. Bugün teknolojinin hayatın bir parçası mı, yoksa kendisi mi olduğu sorusu sıklıkla ortaya atılmaktadır. “Bir endüstri dalıyla ilgili yapım yöntemlerinin, yollarının ve araçlarının incelenmesinden oluşan bilgi dalı” (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5acd0fc0878171.60860573) şeklindeki tanımı dikkate alındığında teknoloji, eski dönemlerden beri kültürü biçimlendirmeye devam etmektedir. Bilhassa 18.asırdan sonra ortaya çıkan sanayi devrimleri yaşam, dolayısıyla kültür üzerinde önemli etkilere sahiptir. Buharla başlayan sanayi devrimleri süreci, 19.asrın sonlarına doğru elektrik ve seri üretimle devam etmiş, 1960 sonrasındaki bilgisayar teknolojisiyle etkinliğini artırmıştır. 21. Yüzyılın başından itibaren de internet, akıllı telefon, el bilgisayarı vb. ile bu süreç hızlanmış ve yaşamın bütün alanlarını kökten değiştirmeye ve dönüştürmeye başlamıştır.

İnsanlığın hiçbir şeyin bir daha eskisi gibi olmayacağı, en yıkıcı ve yenilikçi çağın içinde bulunduğu ve gelecek 20-30 yıl içinde geçmiş bin yılda olandan daha fazla değişime maruz kalacağı ifade edilmiştir (King, 2016: 12-13). Matbaanın sözlü eğitim, telefonun telgraf, traktörün at arabaları üzerinde yaptığı etkinin benzerlerini 21. asrın başındaki “yenilikçi yıkım/ yıkıcı değişim” çağında dijital teknolojilerin yaşamın pek çok alanında gerçekleştirmekte olduğu gözlenmektedir. Refah getirmesiyle birlikte yenilikçiliği oranında teknolojinin yıkıcı olduğu, geliştirilen koruma yaklaşımlarının pek etkili olmadığı ve uyum sağlayanların güçlendiği vurgulanmıştır (King, 2016: 51). Teknolojik gelişmeler öncelikle emek tanımlarını ve değerlendirmelerini, dolayısıyla iş merkezli kültürel yaşam biçimlerini değiştirmektedir.

Gelen teknolojik devrimlerin etkilerinin genellikle toplumun büyük bir kesimi tarafından hissedilmediği gözlenmektedir. Geçmişten bir türlü bugüne dahi gelemeyen pek çok akademisyen de bu kesime dahildir. Farkındalık ve hazır oluşluk düzeyi sözü edilen teknolojik devrimlerin, dolayısıyla kültür değişmelerinin travmalara neden olan etkilerinin şiddetini belirlemektedir. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde bu etkiler, farkındalık ve hazır oluşluk düzeyinin artırılması yerine, geçmiş ile ötelenmeye çalışılmaktadır. Geleceği inşa edemeyenlere veya çağdaş uygarlık düzeyini yakalayamayanlara geçmişe sarılmaktan başka bir seçenek de kalmamaktadır. Buna karşılık geçmişle özümseyerek bugünü çözümlenler geleceği yetkin bir şekilde inşa edebilirler. Özetle geçmiş bugünü ve gelecek açısından işlevsel ve ilgili olduğunda değerlidir.

Bugün yaşamı ve kültürü daha çok insanların dijital teknolojilerle etkileşimi biçimlendirmektedir. Son çeyrek asır, insani ve dijital etkileşimlerin bütünlüğe süreci (Chatfield, 2012: 20) olarak kabul edilebilir. Özellikle mobil teknoloji, bulut bilişim ve bağlantılı sistemler etkileşimleri şekillendirdiği gözlenmektedir (Greengard, 2017: 55). Bugün bağlantılılık güç ve etkinlik kaynağıdır. Yeni temas noktaları olan bağlantılı dünyanın yaratılması (Greengard, 2017: 56) gelenek kültürü bağlamını etkisizleştirmektedir. Kültür, bağlantılılıktaki etkileşimlerle yaratılan değerler bütünüdür. Bağlantı, dolayısıyla etkileşim farklılaşınca kültür de değişmektedir. Nitekim sosyal medya bugün gündelik yaşamın merkezinde yer almaktadır. Sonuçta etkileşimi belirleyen, toplumu ve kültürü de biçimlendirmektedir.

Türk toplumsal yaşamında tekniğin/teknolojinin önemi yaklaşık üç asrı aşkın bir süredir tartışılmaktadır. Avrupa’da aydınlanma döneminin ürünü olarak birinci sanayi devriminin ortaya çıktığı 17.asır, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun da duraklama ve gerileme döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ilerleme nedeni olarak kabul edilen Batı’nın teknik ve teknolojisinin Osmanlı toplumuna aktarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Avrupa’da birinci sanayi devrimini hazırlayan inanç, yönetim vb. yanında özellikle eğitim, bilim, sanat ve kültür alanındaki köklü değişikliklerin Osmanlı yaşamında gerçekleştirilmesi yerine, teknik ve teknolojinin alınmasının amaçlanması süreci etkisizleştirmiştir. Sanayileşme/teknolojileşme diğer boyutlarının yanında öncelikle eğitim, bilim ve kültür alanındaki köklü değişimlere dayanırken yaşamın bütün alanlarını dönüştürmüş ve dönüştürmeye de devam etmektedir. Dolayısıyla sanayileşme/ teknolojileşme bir taraftan eğitim, bilim ve kültür alanındaki değişimlerden doğarken, diğer taraftanda da söz konusu alanlardaki değişim ve dönüşümün temel dinamiğini oluşturur. Bir diğer ifadeyle eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki değişimler ile sanayileşme/teknolojileşme

birbirinden ayrılamaz süreçleri ifade eder.

Türkiye’de kültür değişimleri, dolayısıyla sanayileşmenin/teknolojileşmenin etkileri üzerine önemli bazı çalışmalar yayımlanmıştır (Ziya Gökalp, 1995; Turhan, 1987; Berkes, 2013; Güvenç, 1976; Güngör, 1986; Türkdoğan, 2015; Cem, 2007; Kongar, 2014; Özakpınar, 2003 vd.). Buna karşılık genel olarak kültür, özel olarak da gelenek kültürü ile teknoloji ilişkisi Türkiye’deki halkbilimciler veya halk kültürü araştırmacıları tarafından yeterince önemsenmemiştir. Halk edebiyatı çalışmaları Türkiye’deki gelenek kültürü araştırmalarının merkezini oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. 1950’li yıllardaki MİFAD’ın kuruluşunun da etkisiyle gelenek, görenek ve inançlar, el sanatları, geleneksel tiyatro, halk müziği ve halk dansları gibi alanlardaki araştırmalarla halk edebiyatı bilim dalı, folklor disiplinine evrilmeye başlamıştır. 1940’lı yıllardaki DTCF’deki halk edebiyatı kürsüsü girişimi bir yana bırakılırsa, 1980’li yıllardan itibaren halk edebiyatı araştırmaları temelinde Türk halkbilimi/halkbilimi akademik çalışma alanı olarak özerkleşmiştir. Adı geçen landaki araştırmalar daha çok geleneklerin iç dinamikleri, unsurları ve işleyişleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Yerel merkezli alan derlemelerine dayanan, geleneksel usta ve ürün araştırmalarına son dönemde icra, bağlam ve işlev değerlendirmeleri de eklenmiştir. Oysa yaşamdaki değişim ve dönüşümlere uygun olarak geleneklerin, dolayısıyla gelenek kültürünün iç- dış dinamikler, etkileşim ve süreç odaklı olarak bütüncül ve disiplinler arası yöntem ve yaklaşımlarla ele alınması, alana etkili ve özgün katkılar sağlayabilecektir. Örneğin dijital çağın etkileriyle ilgili halkbilimi çalışmaları dünyada ve Türkiye’de yeni yeni ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2012; Gülüm, 2017; Blank, 2009). Bu durum temel olarak Türkiye’de halkbiliminin kültür bilimine dönüşümüne uyum sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışma, dördüncü sanayi devrimi ile sınırlı tutulmuştur. Dördüncü sanayi devrimi ile ilgili bilimsel tartışmalarda ve incelemelerde genel olarak kültürün, özel olarak da halk kültürünün durumunun dikkate alınmadığı gözlenmektedir. Yaşam gibi, kültür de etkileşimlerin bütünü ve ürünüdür. Farklılaşan yaşam alanlarıyla birlikte kültür de değişerek ve dönüşerek var olmakta ve gelişmektedir. Ekonomi, politika ve eğitim gibi teknoloji de kültürün yaratılmasını sağlayan etkileşim alanlarından biridir. Teknolojik gelişmelerle birlikte kültürel alanda değişmektedir. Dolayısıyla kültür değişimleri, değişim ve dönüşüm dinamiklerinin yönetimiyle doğrudan ilgilidir. Nitekim dördüncü sanayi devrimi barınma, beslenme, giyim-kuşam, güvenlik, sağlık, ekonomi, iletişim, ulaşım, siyaset ve etik gibi alanlar dikkate alınarak tartışılmaktadır. Oysa geçmişte olduğu gibi bugün de teknolojik devrimler, öncelikle toplumsal yaşamı ve kültürü değiştirmekte, dönüştürmekte ve biçimlendirmektedir. Bugün geleneksel kültürün kodları hızla dijital kodlara dönüştürülmektedir. Geleneksel bilgi, bilgisayar teknolojisinin yarattığı büyük veri belleği içinde belirsizleşmektedir. 21. asrın başında internet sayfalarının sayısının Samanyolu Galaksisi’ndeki yıldızların sayısını aştığı ve matbaanın icadını izleyen beş asırda üretilebilen yaklaşık yüz milyar kitaplık belleğin internete bir ayda yüklenen içerikten az olduğu vurgulanmıştır (Chatfield, 2012: 25- 26). Diğer yandan veri madenciliği (anlamalı veriyi elde etme ve değerlendirme) gibi yeni meslekler ortaya çıkmaktadır.

“Dijital varlıklar ve kimlikler, yapay zekâ, akıllı konut ve şehirler, akıllı telefon, paylaşım ekonomisi, 3D yazıcılar, tasarım canlılar, nesnelerin interneti, giyilebilir internet, özerk/otonom araçlar” gibi dördüncü sanayi devrimi kapsamında değerlendirilen teknolojik gelişmelerin gelenek

kültürü üzerindeki etkilerinin çözümlenmesi kültür bilimi araştırmalarına yeni veri ve yaklaşımlar kazandırabilir. Nitekim akıllı telefonların bireysel ve toplumsal yaşamı, ilişkileri, iletişimi ve etkileşimi, dolayısıyla gelenekleri ve kültürü farklılaştırdığı gözlenmektedir. Akıllanan araçların insanları aptallaştırdığı sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır (Carr, 2012). Sosyal medya yeni sosyo-kültürel ortam ve ürünlerin yaratılmasını ve küresel ölçekte paylaşılmasını sağlarken gelenek kültürünün yerleşik yaratım, aktarım ve deneyim aşamalarını değiştirmektedir. Elektronik davetiye, yerel internet sitesinde doğdu ilanları ve sanal tebrik kartları vb. bugünkü gelişmeler karşısında oldukça eski ve basit ürün ve uygulamalar olarak kabul edilmektedir. Nesnelere arası internetin konut ve kent merkezli kültürel mekânları ve gelenekleri, biyoteknolojinin ise özellikle doğum öncesi ve sonrası kültürel uygulamalarla kabulleri farklılaştırmaya başladığı gözlenmektedir. Bugün gelenek kültüründe gözlenen değişim ve dönüşümler bu çağın görünür kısmının küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bütün bu hızlı değişimlere karşılık kültür araştırmacıları genellikle teknolojinin etkilerini art zamanlı olarak belirlemeye ve açıklamaya çalışmışlardır. Bu nedenle de bugün ve gelecekle pek ilgili olmayan kültür araştırmalarının çıktıkları işlevsel değildir. Gerçekte ise geçmişin bilgisini özümseyen kültür bilimcilerin bugünü yetkin bir şekilde değerlendirerek ortaya çıkan sorunlara çözümler üretebilmeleri ve geleceği öngörerek tasarlayabilmeleri gereklidir. Kültürün insanoğlunun çözümlerinden oluştuğu gerçeğinden hareketle kültür araştırmacılarının da benzer işlevi yerine getirmeleri beklenir.

Sonuç olarak bu bildiride etkileri henüz yeni yeni belirginleşmeye başlayan dördüncü sanayi devriminin gelenek kültürü üzerindeki muhtemel etkileri belirlenmeye, öngörülme ve açıklanmaya çalışılacaktır. Dördüncü sanayi devrimini konu alan yayınlarda kültür, hele de gelenek kültürü üzerindeki etkilerine yeterince odaklanılmaması, bu çalışmanın temel güçlüklerinden biridir. Bu nedenle diğer son dönem kaynaklarının yanında, bu araştırmacının da özünü oluşturan Klaus Schwab'ın (2016) Dördüncü Sanayi Devrimi adlı kitabında belirtilen değişim ve dönüşümlerin (ki bu çalışmada da kültürel boyut pek dikkate alınmamıştır) genel olarak kültür, özel olarak da gelenek kültürü üzerindeki etkileri ve yansımaları çözümlenmeye çalışılacaktır.

Giriş:

Sanayi devrimlerinin temelini oluşturan teknolojik gelişmeler özünde yaşamı değiştirmeyi amaçlar. Son dönemdeki teknolojik gelişmeler ekonomik, toplumsal, politik ve özellikle kültürel değişimlerin temel nedeni olarak değerlendirilebilir. Nano ve genetik gibi iki önemli tetikleyicinin ortaya çıkardığı “dijitalleşme, mobilizasyon, robotlaşma, yenilenebilir enerji ve uzay teknolojileri vb.” büyük eğilimleri içeren bu yeni çağa “dijital çağ, sibernasyon çağı, anlam çağı, nano teknoloji çağı, genetik çağı, robot çağı, bulut çağı, hologram çağı, simülasyon çağı, sensör çağı, mobil çağı, fütürist çağ ve dördüncü endüstri çağı” gibi adlar verilmektedir (Tarhan, 2017: 218- 219 vd.). “Büyük veri, bulut bilişim, yapay zeka, nesnelere interneti, giyilebilir teknolojiler, artırılmış gerçeklik, 3 boyutlu çizim ve baskı teknikleri, özelleştirilmiş mobil uygulamalar vb.” (Tarhan, 2017: 219) yeni çağı biçimlendiren, dolayısıyla yaşamı değiştiren ve dönüştüren teknolojiler olarak belirginleşmektedir. Devletler, şirketler, toplum ve birey yeni bir çağın etkisi altındadır. Bu çalışmada ekonomik, siyasal, toplumsal vb. alanlardaki değişimlerin dış dinamikler bağlamında kültürü de biçimlendirdiği savı temel alınmaktadır. Buna karşılık çalışmanın sınırlılığı nedeniyle dördüncü

teknoloji devriminin kültür üzerindeki etkilerinin dikkat çeken boyutlarıyla tartışılması akılcı olacaktır.

Dünyadaki doğum oranlarının düşüşü ve yaşlanan nüfusun artışı ekonomiyi, toplumsal yaşamı ve özellikle kültürel alanı dönüştürmektedir. Bu nedenle sağlık ve bakım teknolojilerindeki (kalp pilleri, koklear implantlar, giyilebilir izleme araçları, çip-üstü-laboratuvar, remote health/uzaktan teşhis sistemi, kişiselleştirilmiş ilaç, beyin-makine arayüzleri, yutulabilir sensörler, gen tedavi teknikleri, nakil organlar, 3D baskı ile biyobaskı, biyonomik iştirme cihazı, kişisel göz hizası göstergesi, artırılmış zeka vb.; King, 2016, Greengard, 2017 vd.) gelişmelerle birlikte yerleşik yaşlılık tanımları ve yaklaşımları gözden geçirilmektedir. Bugün Türkiye’de pek üzerinde durulmamakla birlikte yakın bir gelecekte “yaşlılık kültürü” araştırmalarında önemli gelişmelerin yaşanacağı söylenebilir. Yaşlılık tanımındaki ve süresindeki revizyonlar bu gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Bağımlı yaşlılardan üretken ve yaratıcı, dolayısıyla mutlu yaşlılara ya da aktif ve olgun nesle geçiş gerçekleşecektir. Böylelikle yaşlı ile birlikte yetişkin kimlikleri ve kültürleri de yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Soy, inanç, eğitim ve iş/meslek, dahası gelenek kültürü kökenli yerleşik toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilgili değerlendirmelerin de farklılaşması beklenmektedir.

Doğayı koruyucu “yeşil yatırımların” (yenilenebilir enerji, yakıt verimliliği, enerji depolama teknolojilerindeki gelişmeler) artışıyla birlikte doğal, geleneksel yaşama yönelim artabilecektir. Doğal yaşam tarzının yaygınlaştığı son çeyrek asırda geleneksel bilginin değeri belirginleşmektedir. Doğal beslenme, giyim, barınma, dolayısıyla doğal yaşam için geleneksel bilgi belleğinin önemine yavaş da olsa dikkat çekilmeye başlanmıştır. Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme olguları nedeniyle bir yana bırakılan, hatta ötelenen geleneksel bilgi ve deneyim belleği, son dönemde özellikle kentlilerce yeniden keşfedilmektedir. Geleneksel tarım ve hayvancılığın özünü oluşturan bilgi ve deneyim belleğinin derlenerek (veri tabanlarının oluşturularak; tohum bankası vb.) aktif bir şekilde kullanılması, sıklıkla dile getirilmektedir.

Platform ve yeni talep ekonomisinin belirginleşmesiyle istihdam ve meslekler alanı hızla değiştiği gözlenmektedir. Kültür, bir yanıyla farklı mesleklerin üyeleri arasındaki etkileşimlerle yaratılmaktadır. Bu nedenle kültür değişimlerinde mesleki alandaki değişimler de belirleyici olmaktadır (Bu konuda bkz. Frey ve Osborne 2013’den de yararlanarak Schwab 2016: 44- 55 vd.). Nitekim dördüncü sanayi devrimiyle birlikte “kasiyerlik, veznedarlık, muhasebecilik, cerrahlık, telefon operatörlüğü, güvenlik görevlisi, postacılık, sigortacılık, garsonluk ve emlak komisyonculuğu” gibi rutin mesleklerin kaybolacağı öngörülmektedir. Mekanik tekrar ve hassas el emeği gerektiren mesleklerini yerini robotlara almaktadır. Emek yerini sermaye ve otomasyona bırakmaktadır. Hatta “gazetecilik, doktorluk, finans danışmanlığı, vergi danışmanlığı ve kütüphanecilik” gibi veri değerlendirme esaslı mesleklerde de kısmen ya da tamamen otomasyona geçilecektir. “Psikoloji, insan kaynakları, bilgisayar sistem analizi, antropoloji, arkeoloji, deniz mühendisliği, koreografi vb.” ise otomasyona en az yatkın alanlar olduğu kaydedilmiştir. Diğer bir ifadeyle belirsizlik durumunda “karar alma ve yeni fikirler geliştirme” gibi sosyal ve yaratıcı beceri gerektiren meslekler otomasyon açısından düşük riskli meslekler olarak gösterilmektedir. Diğer yandan “gen uzmanlığı, hologram tasarımcısı, mutasyon uzmanı, yapay zeka bilim adamı, uzay kontrol memuru, klonlama uzmanı, teleporter iletişim koordinatörü, silikon madencilik uzmanı, bilgisayar müze müdürü, dijital deneyim tasarımcısı, siber pazarlama uzmanı, fütürist danışman, içerik yaratıcısı

vb.”, yeni çağın meslekleri olarak dikkat çekmektedir (Tarhan, 2017: 177- 178). Geleceği, eski aktörlerin yerine, ömür boyu, paralel ve yeni kariyerler peşindeki (Tarhan, 2017: 164) teknolojik insanların tasarlayacağı sıklıkla vurgulanmaktadır.

Kültürel ve yaratıcı alanlar/sektörler açısından geleceğin daha olumlu olacağı söylenebilir. Bununla birlikte yaratıcı yazarlık alanında otomatik anlatı üretimi (robot üretimi) ile insani üretim arasındaki meraklı kitlenin ayırmda zorlanması, yeni çağdaki değişmelerin yoğunluğunu ve etkinliğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan akıllı robotların “içgüdüsel yaratıcılığa ve duygusal derinliğe” sahip olmadıkları için (şimdilik) insanın yerini alamayacağı öngörülmektedir (Gürel, 2017: 55). Son teknolojik devrim nedeniyle yeni ürün ve hizmetlere olan taleple birlikte sürekli yeni meslekler icat edilmektedir. Aplikasyon ekonomisi, yeni dönemin temelini oluşturmaktadır. Eski ekonomik sisteme ve mesleklere göre biçimlenen kültürel alan hızla değişmektedir. Geleneği, dolayısıyla kültürü “insanın ihtiyaç ve arzularının sonsuzluğu” biçimlendirmiş ve biçimlendirmeye de devam etmektedir. Yeni ihtiyaç ve arzuları karşılayan ürün ve hizmetler, dolayısıyla meslekler yeni dönemin kültürünü biçimlendirmektedir. Yeni meslekler, yeni kültürleri (bağlam, ürün, hizmet, aktör) beraberinde getirmektedir. İstihdamın orta gelir düzeyindeki rutin ve tekrarlanan işlerde büyük ölçüde azalacağı, buna karşılık yüksek gelirli bilişsel ve yaratıcı işlerle düşük gelirli el işlerinde artacağı tahmin edilmektedir. Önceki sanayi devrimlerinde olduğu gibi, geleneksel bilgiye dayanan el ve ev işi alanları açısından yeni dönemde de herhangi bir istihdam sorunu yaşanmayacağı söylenebilir. Bu durum, gelenek kültürü ürünlerinin çekiciliğini sürdüreceğini ortaya koymaktadır. Ev ve el işi yeni dönemde de geçer akçe olmayı sürdürecektir. Özetle dördüncü sanayi devriminin yaşam dolayısıyla kültür üzerindeki etkileri cinsiyetlere, mesleklere, sektörlerle/alanlara ve ülkelere göre değişiklik gösterebilecektir. İmalat, inşaat ve tesisat gibi erkeklerin, çağrı merkezleri, perakende ve idari/ofis vb. kadınların yoğun olarak çalıştıkları sektörlerde yapay zekânın işleri devralacağı beklenmektedir. Aynı şekilde kültürel ve yaratıcı sektörlerdeki gelişmeler istihdam alanındaki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına da katkı sağlayabileceği söylenebilir. Sonuç olarak kültür kökenli yaratıcılık faaliyetleri, geçmişte olduğu gibi gelecekte de değer kaynağı olmaya devam edecektir.

İstihdam alanındaki değişmeler, artan işsizlik, işçilerin yerini küresel bağımsız çalışanlardan oluşan insan bulutunun alması, hiper-uzmanlaşma, jeopolitik gelişmeler ve zorunlu göçler, yeni kültürel ve toplumsal normlar gibi farklı faktörler nedeniyle yeni meslek ve pozisyonlar ortaya çıkabilecektir (Schwab, 2016: 53). Burada dördüncü sanayi devriminin yeni sosyo- kültürel normlarla birlikte yaşamı biçimlendireceği vurgusu oldukça önemlidir. Tarım ve hayvancılık, buhar, elektrik ve seri üretim, bilgisayar gibi farklı temeller üzerinde kurgulanan sosyo-kültürel normlar alanında önemli değişmeler ortaya çıkabilir. İş-yaşam ayrımı ve dengesinden çok iş-yaşam uyumu ve bütünleşmesinin hedeflenmesi, toplumsal yapıyı ve kültürü de dönüştürmektedir.

Küresel platformlar, müşteri odaklılık, veri güdümlü iş modelleri, dijital-fiziksel-insani dünyaların birleşiminden doğal yeni fırsatlar, döngüsel ekonomiye geçiş, doğanın yenilenmesi ve korunması yaklaşımının belirginleşmesi, çevik-açık- akışkan şirketleşme, dijital operasyon modelleri, ağ temelli dinamik işbirliği modelleri, yetenekçilik, esnek hiyerarşi, yeni ölçme- ödüllendirme biçimleri, dağıtık ekipler, uzaktan çalışanlar (Schwab, 2016: 59- 75 vd.) gibi yeni olgularla şirket kültürü alanında da değişim ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Keza tüketim kültürü, popüler

kültür gibi, şirket kültürü kavramı da kökenleri 18. asrın başına kadar giden sanayi ve teknoloji devrimleri sürecinin bir ürünüdür.

Döngüsel ekonomiye geçiş, kaynak kullanımının ve verimlilik alanındaki kazanımların artışı, al-yap-at modeli yerine restoratif, rejeneratif ve daha üretken bir sanayileşme modelinin benimsenmesi, sosyal medya duyarlılığı, paylaşım ekonomisi ve kiralama modellerinin gelişmesi, doğal sermayenin akıllı kullanımı, sürdürülebilir üretim ve tüketim, atık enerjiden temiz enerjiye geçiş, enerji tasarrufunun yetkinleşmesi, otonom araçlar gibi pek çok olgu biyoçeşitliliğin, dolaşısıyla doğanın korunmasını ve yenilenmesini olumlu yönde etkilemiş ve etkilemeye de devam edecektir. Bu süreç geleneksel bilgi ve deneyime dayanan doğal ve yöresel değerlerin geliştirilerek yaşatılmasını kolaylaştıracaktır. Doğal bağlamın korunması doğa-insan etkileşiminden doğan kültürel alanın da yaşatılması anlamına gelmektedir. Söz konusu olumlu etkiler bugün geleneksel tarım, gıda ve mutfak alanlarında görülmeye başlanmıştır.

Diğer yandan dördüncü sanayi devriminden gelişmiş ülkelerin yanında, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin yeterince yararlanamamaları göçler başta olmak üzere küresel ve bölgesel ölçekte siyasal ve toplumsal sorunların ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu tür sorunlar kültürel yaşam üzerinde de olumsuz etkiler yapabilecektir. Son dönemde Orta Doğu'da yaşanan olaylar özellikle somut ve somut olmayan kültürel mirasın öncelikli tehdit alanları olduğunu ortaya koymuştur.

Kültürel etkileşim sürecinde bazı dinamiklerin belirginleştiği görülür. Nitekim teknoloji, son üç yüz yılı aşkın dönemde sosyo-kültürel etkileşimleri belirleyen temel dinamiktir. İnsanoğlu yarattığı teknoloji tarafından biçimlendirilmektedir. İnsan- insan, insan- doğa ve insan- teknolojik ürün (makine) etkileşimi kültürün yaratılmasını sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Hatta nesnelere arası internet dikkate alındığında insani olmayan etkileşimlerin yaşamı biçimlendirdiği söylenebilir (Greengard, 2017). Özellikle dördüncü sanayi devrimi kapsamında teknolojinin kültür üzerindeki etkisinin etki hızı artmış, şiddeti ve kapsamı genişlemiştir. Nesnelere arası internet kapsamında insan faktörü etkileşimin dışında değerlendirilmektedir. İnsani olmayan etkileşimin toplumsal ve kültürel yaşam üzerindeki etkilerinin tartışılması yeni yeni ortaya çıkmaktadır.

Dördüncü sanayi devrimiyle ortaya çıkan enformasyon selinin kültürel yaratım, paylaşım ve değişim süreçlerindeki etkileri henüz tam olarak kestirilememektedir. Bugün veriye ulaşım, veri kullanımı ve paylaşımı kolaylaşmakta, yeni etkileşim bağlamları ortaya çıkmaktadır. Milenyum çağında günde 30 milyar WattsApp iletisi gönderilmektedir (VentureBeat, 2015; Schwab, 2016: 63). 2019 yılında dünyada kullanımdaki akıllı telefon sayısının 5,6 milyarı geçeceği tahmin edilmektedir (Greengard, 2017: 11). Dolayısıyla kültür aktörlerinin şimdiden yerel ve ulusal belleğin yanında, küresel hafızadan da beslenmeye başladıkları gözlenmektedir. Farklı coğrafyaların geleneksel bilgi ve deneyim bellekleri dijital- sanal bağlamda birleşmekte, gerçek anlamıyla "küresel köyün geleneksel belleği" oluşturulmaktadır. Bu nedenle kültür değişmelerinin daha hızlı ve derinden gerçekleşeceği söylenebilir.

Kültürün, dolayısıyla geleneksel toplumların yönü geçmişten şimdiye ve geleceğe dönme başlamıştır. Yazılı- basılı kültür ile eski medyaların tek yönlü kültürel üretim ve tüketim sürecinin yerini, sözlü kültürün de özünü oluşturan eş zamanlı etkileşim, yaratım ve paylaşım

süreci almaktadır. Kültürel üretimi, araçlardan çok yaratıcı ile deneyimleyici etkileşimi ve işbirliği biçimlendirmektedir. Hatta kültür yaratım ve dönüşüm süreçlerinde deneyimleyici etkisinin (parmaklarla ortaya konulan tercihlerin etkisi) daha da arttığı söylenebilir. Sanal-dijital platformlar kültürel yaratım, paylaşım ve olgunlaştırma bağlamları olarak değerlendirilmektedir. Masal gibi kültürel ürünlerin olgunlaşmasını sağlayan sözlü seyahatler bugün sanal ağlarda gerçekleştirilmektedir. Geleneksel anonimlik yerine, dijital anonimlik belirginleşmektedir. Dijital anonimlik, sanal toplulukların eseri ve temel ortaklığıdır. Diğer bir ifadeyle anonimlik biçim ve içerik olarak elektronik kültür ortamına özgü olarak yeniden biçimlendirilmektedir.

Bugüne kadar yeni nesillerin eğitilmeleri için eski kuşaklara teslim edilmesi uygulaması geçerli olmuştur. Dolayısıyla da kültürle(n)me sürecinde geriye dönük bir yaklaşım benimsenmiştir. “Bir anda birden fazla iş yapabilen, görselleri yazıya tercih eden, düzlemsel okuyamayan, hafızasında çok şey tutmayan, kendine odaklı, kendi başına çalışmayı tercih eden, yaptıklarını kişiselleştiren ve yayan, araçlarla iletişim kuran, duyguları çabuk değişen, hemen reaksiyon, övgü ve ödül bekleyen, az okuyup- yazan, daha nümerik düşünen, beyinleri binlerce bilgi ve mesajla uyarılmış olan, dikkatleri ve algıları sığ, daha becerikli ve akıllı, ancak geniş çaplı düşünmeyi ve kültürel derinliği ihmal eden” şeklinde tanımlanan (Tarhan, 2017: 78) ekran nesli/dijital ve reset nesli/parmak jenerasyonu/dijital çağ veya milenyum kuşağı dikkate alındığında geçmişin bilinmesinden çok şimdi ve gelecek daha önemli hale gelmiştir. Yeni çağına anı yaşayan dijital nesli de denilmektedir. Aynı şekilde kuşaklar arası iletişim ve etkileşim belirsizleşmeye ve değişmeye başlamıştır. Doğuştan dijitaler ile önceki kuşaklar (dijital göçebeler) arasındaki ayrım, ortak anlayışların ve değerlerin geliştirilmesini zorlaştırmakta (Chatfield, 2012: 12), dolayısıyla geçmiş kökenli ortak yaşam alanlarını ve ortamlarını önemsizleştirmektedir. Buna karşılık elektronik olanaklarla bütünleşen ve kolaylıkla edinilebilen geçmiş sayesinde kuşaklar arasındaki mesafelerin ortadan kalktığı da söylenebilir. Bu durumda geçmiş kuşakların yeni bağlama uyum hızı daha önemli hale gelmektedir. Böylelikle kültürel bellek aktarımı etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda öncelikle ebeveynlere dijital çağa uyum desteğinin verilmesi yararlı olacaktır. Özellikle son dönemdeki teknolojik değişmelerin hızına yetişemeyerek uyum sorunlarını geçmişçi yücelterek gidermeye çalışanların dijital yerli çocuklarını koruma ve eğitime çabaları pek anlamlı ve etkili olmayacaktır. Nitekim hep sonrakinin kazandığı kuşak çatışmaları bu gerçeği ortaya koymaktadır. Gelenek kültürü, pek araştırılmasa da yakın dönemlere kadar kuşak çatışmalarının merkezinde yer almıştır. Aslında kuşak çatışmasının kaynağını öncekinin sonrakinin dönemine uyum sağlama hızının ve gücünün azalması oluşturmaktadır. Önceki uyum sorununu donmuş bir gelenek algısı yaratarak sonrakini baskı altında yönetmekle ve biçimlendirmekle gidermeye çalışır. Bir bakıma yavaşlayan, önce geçmişe ait olana sarılır, daha sonra katılarak kırılır ve zamanla da etkisizleşir. Gerçekte ise kökü öncekinde olan geleneğin yüzü sonrakine dönüktür. Bu süreç, sonrakinin öncekine dönüşmesiyle tekrarlanır. Gelenek hep öncekinden beslenir ve sonrakinin katkılarıyla değişir, dönüşür ve geçmişten geleceğe aktarılır. Kuşak çatışmalarıyla yeni kuşakların eğitilmesi ve yönetiminde araçsallaştırılması gelenek kültürünün etkisizleşmenin nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Sonuçta sonrakinin önceki tarafından biçimlendirilmesi, gittikçe hızlanan ve karmaşıklaşan 21. asrın ilk çeyreğinde güçleşmektedir. Belki de bu süreç dijital çağ ile birlikte sonrakinin öncekine yardımı şeklinde tersine çevrilmektedir. Diğer yandan internetle birlikte yaş, cinsiyet, kuşak, statü vb. pek çok engel ortadan kalktığı için kolay, eşit ve özgür bir etkileşim ortamı ortaya çıkmaktadır. Sanal/ dijital dünya da sağladığı etkileşim kolaylı-

ğ i nedeniyle hızla genişlemekte ve zenginleşmektedir. Dolayısıyla kültür aktarımı ve kültürle(n) me gibi olguları, mucizelerin ve köklü değişmelerin sıradanlaştırıldığı dijital/sanal/siber çağda yeniden tartışmak gereklidir. Özetle eğitim, kültürle(n)me veya kültürel bellek aktarımının yeni teknolojik araçlarla ve ortamlarda nasıl gerçekleştiği veya gerçekleşeceği konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alınması faydalı olacaktır.

Kayıt teknolojilerinin gelişmesiyle başlayan süreç bugün kültürel belleğin dijitalleştirilmesiyle devam etmektedir. Bugün insani ve doğal belleğin, dolayısıyla kültürün dijital teknolojilerle bütünlüklü, güvenilir, kullanışlı ve tarafsız bir şekilde saklanabileceği ortaya çıkmıştır. Gelenek aktörü, bir yanıyla kökensel hatırlamadan (geleneğin ana çatısının, deneyim ve bilgi yaratma yönteminin, kültürel yaratma-aktarım-icra-değiştirme ana çatısının hatırlanmasından), diğer yanıyla da rastlantısal etkileşimlerden, sıradan hatalardan, yanlışmalardan ve kalıp-dışılıklardan beslenerek yaratma eylemini gerçekleştirmiştir. Yeni dönemde kültürel yaratıcılığın kaynaklarından biri olan insani hata, ortadan kalkmaya başlamıştır. Dijitalleşen kültürel bellek ve teknolojileşen etkileşim bağlamı, geleneksel yaratım ve icra/aktarım süreçlerini değiştirmektedir. Aslında gelenek kültürü, kültürel belleğin yeni bağlama uygun olarak işlenmesinin, uyumlu hale getirilmesinin ürünüdür. İnternet, genel olarak kültürün, dolayısıyla gelenek kültürünün materyale dayalı öncüleri gibi (kitap vb.) dijital derin dondurucularına/depolarına dönüştürülmektedir. Belleği değişen geleceğin ve temsilcilerinin farklılaşması doğaldır.

Son dönemdeki gelişme ve değişmeler özellikle toplumsal yapıyla birlikte devlet sistemini ve işleyişini de etkilemektedir. Yeni teknolojilerin benimsenmesi ve yayılmasında ülke yöneticilerinin hukuk, politika, eğitim ve iletişim gibi farklı alanlardaki düzenlemeleri oldukça önemlidir. Şeffaflık, verimlilik, hızlı yönetim, bireyselleşme ve uyarlanma hızı gibi olgular devlet sistemini değişime zorlamaktadır. Devletin yapısında ve işleyişinde meydana gelenek değişiklikler kültürel alanı da etkilemektedir. Nitekim devlet sistemindeki dijitalleşme/sanallaşma olgusu kültürel destekçilik ve fikri mülkiyet alanlarında yeni düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Hukuk alanındaki düzenlemelerin yavaş ve uzun zamanda gerçekleşmesi, belirtilen düzenlemelerin gecikmesine neden olmaktadır. Yine bu tür küresel boyuta sahip konularda uluslararası işbirliği zorunlu hale gelmiştir. Kültürel güvenlik, dijitalleşmiş ve hiper bağlantı temelli yeni çağın en temel alanlarından biri olarak belirginleşmektedir. Kültürel güvenlik, kültür ve güvenlik ilişkisi, güvenliğin kültürel boyutu, kültürün güvenlik işlevi gibi konuların 21. asrın bağlamına göre yeniden ele alınması gereklidir. Yeni çağın getirdiği kültürel sorunlara siber hukuk kapsamında çözümler üretilebilmelidir. Diğer yandan sözü edilen siber etkileşimler, dolayısıyla fırsatlar ve sorunlar, insanlığın yeni ortaklıklarının doğmasına neden olabilecektir. İnsanlığı sorunlar ve çözümler de bir araya getirebilir. Sanal ve dijital gerekliliklere göre yeniden uyarlanan hukuk, toplumsal gelenekleri de değiştirebilecektir. Anonimliğin hızla dijitalleştiği/sanallaştığı, sanalın/dijitalin anonimleştiği ve yaygınlaştığı bu yeni süreçte özellikle gelenek kültürünün fikri mülkiyet haklarının korunması, daha da önemli hale gelmektedir. Ayrıca yeni sorunların, yeni kültürel çözümlerin, dolayısıyla yaratmaların da kaynağını oluşturduğu unutulmamalıdır. Diğer bir ifadeyle kültür, yenilik kökenli insani uyum sorunları için yaratılan çözümler bütünü olarak tanımlanabilir. Aslında gelenek kültürü, yeniliklere uyum çabalarıyla dönüşerek ve yenilerek geçmişten geleceğe aktarılmaktadır.

Kültürel yayılmacılık bugün dijital teknolojiler ve bağlamlar aracılığıyla gerçekleştirilmek-

tedir. Dolayısıyla kültürel diplomasi alanı da yeni çağa uygun olarak yeniden kurgulanmaya ve işletilmeye başlanmıştır. Bu nedenle teknoloji yaratıcısı ülkelerle teknolojinin pasif tüketicisi konumundaki diğer ülkeler arasındaki uçurumun daha da derinleşeceği öngörülebilir. Teknolojinin pasif kullanıcıları durumundaki ülkeler özgün kültürlerini (bilhassa yaşayan somut olmayan kültürel belleklerini) korumak, yaşatmak ve geliştirmek konusunda daha fazla çaba sarf etmek zorunda kalacaklar. Bu konuda ülkeler, bölgeler ve kentler arasında eşitsizliğin artabileceği ve dijital bölünmelerin/yarılmaların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Emek yoğun sosyo-ekonomik yapıdan, akıl yoğun yapıya geçiş söz konusu olduğundan yeni dönemde kültür ve eğitim alanlarından beslenen bireysel ve toplumsal “yaratıcılık” daha da önemli hale gelecektir.

Bazı bölgeler ve kentler yaratıcı ekosistemleriyle inovasyon merkezlerine dönüşecekler. Bu dönüşümler kent yaşamını, kültürünü ve markasını biçimlendirecektir. Akıllı kentler yerleşik kültürel ve toplumsal yaşantıyı da değiştirebilecektir. New York, Londra, Helsinki, Barselona ve Amsterdam gibi inovasyon ekosistemlerine sahip, dijital teknolojiyi içselleştirmiş, veri güdümlü kalkınmayı benimsemiş kentlerin, kültürel ve yaratıcı alanlarda da öne çıkmaya başladıkları gözlenmektedir. Bu değişim sürecinde gelişmiş teknolojik altyapı sayesinde geçmişin tek işlevli kültürel mekânları yerlerini çok işlevli kültürel mekânlara bırakmaktadır. Böylelikle kültürel mekânlar verimli olarak kullanılabilir. Diğer yandan kültür bu tür ekosistemlerde değişimin yaratıcı yollarının bulunmasına hizmet etmektedir. Kent yaşamının (kent kültürünün) özünü oluşturan kültürel belleğin, dolayısıyla yaşayan kültürel mekânların akıllanan kentlerde nasıl korunacağı ve geliştirelerek yaşatılacağı konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Akıllanan kentlerin aynı zamanda kültürel bellek kentleri olarak belirginleşmesi, teknoloji ile kültürün paydaş olarak kent yaşamını zenginleştirebileceğini göstermektedir. Bütün bu gelişmelere karşılık akıllı kentlerde insan faktörünün arka plana itildiği görüşünün (Gürel, 2017: 61) kültürel yaşamda da yansımaları olacaktır. Nitekim akıllanan ulaşım, eğitim, bankacılık, sağlık bina ve güvenlik gibi alanlardaki çalışanların önemli bir bölümünün işini kaybetmesiyle ilgili sosyo- kültürel yaşam da ortadan kalkabilecektir. Buna karşılık kentlerin akıllanmasıyla boş zamanları çoğalan kesimlerin kültürel yaşama katılımın artacağı da ileri sürülebilir.

İnovasyon ekosistemleri, ülkelerin gelişmişlik, dolayısıyla refah düzeylerinin belirlenmesinde anahtar konuma sahiptir. Bu sistemlerin oluşturulması ve geliştirilmesinde sosyo-kültürel altyapının önemi büyüktür. Yaratıcılık ürünü olan kültür, aynı zamanda farklı türden yaratıcılık faaliyetleri için gerekli olan uygun altyapıyı ve ortamları sağlar. İnovasyonun özünü, 3T olarak da bilinen “teknoloji, yetenek (talent) ve tolerans” ve bunlar arasındaki güçlü bağlar meydana getirmektedir. Bu bağların kurulması ve güçlenmesi kültürel yapı ve eğitim sistemleri ile doğrudan ilgilidir.

Dördüncü sanayi devrimin yarattığı temel sorunlardan birini güvenilir anlam kaynakları bulmak oluşturmaktadır. Sürekli çevrimiçi ve hiper bağlantılı bir dünyanın siber kalabalığı içinde yalnızlaşan bireyin yaşadığı dışlanmışlığın giderilmesi için “gerçek” kültürel mekânlara, ortamlara ve vesilelere ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında geleceğin, dolayısıyla kültürün gelecekte de anlam kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir.

Hiper bağlantılı sanal dünyada farklılıklar bazen ayrıştırma ve bezdiri konusu olabilmektedir. Özellikle yerel veya gelenek kültürü kökenlilerin bu tür uygulamalara maruz kaldıkları göz-

lenmektedir. Gerçekte ise ulusal ve yöresel farklılıklar yeni teknolojik kültürel bağlamın başlıca anlam, özgünlük ve zenginlik kaynakları olarak değerlendirilebilmektedir. Sanal ve dijital teknolojiler sayesinde dünyanın farklı kültürel belleklerinden yararlanılarak yeni yaratılar ortaya konulabilmektedir. Böylelikle ulusal ve küresel ölçekte hoşgörü ve dostluğun geliştirilmesi ve pekiştirilmesi sağlanabilmektedir. Sonuç olarak yeni teknolojiler, dolayısıyla kültürler insanlığı ayrıştırmak yerine, birleştirmek amacıyla değerlendirilir.

Dördüncü teknolojik devrimin en önemli gelişmelerinden biri de sanal ve gerçek mobilitenin hızlanması ve yaygınlaşmasıdır. Farklı nedenlerin (eğitim, güvenlik, sağlık, ekonomi, politik, ailevi vb.) yanında kültür de mobilitenin temel gerekçesini meydana getirmektedir. Bireylerin yaşamındaki bugün coğrafya ve kültürle ilgili sınırlar belirsizleşmeye başlamıştır. Süper hızlı çevrimiçilik bireylerin dünyanın farklı kültürlerini tanımalarını ve deneyimlemelerini olanaklı hale getirmiştir. Sanal ve dijital çoklu kimliklere sahip olma ve yönetme giderek yaygınlaşmaktadır. Yeni dönemde geleneksel aile yapıları yerlerini küresel veya ulusötesi aile bağlarına bırakmaktadır. Aile ve topluluk merkezli geleneksel kültürde yeni bağlam kaynaklı uyum sorunları ortaya çıkabilmektedir. Bu durum kültürel yaratma, icra, aktarım, deneyimleme ve içselleştirme süreçlerini değiştirmektedir. Yeni dönemde fiziksel ve dijital dünyalar, dolayısıyla etkileşim bağlamları hızla birleşmektedir. Rastlantısal etkileşimler, bu süreçte daha da belirleyici hale gelmiştir. Aslında kültür bir yanıla rastlantıların ürünü etkileşimlerden doğmaktadır. Dijital iletişim araçları özünde deneyim ve bilgi teknolojileridir. Bu nedenle de kültürü oluşturan bilgi ve deneyimler dijital dünyada kolaylıkla küresel dolaşıma sokulmakta ve paylaşılmaktadır. İnternet ve dijital teknolojiler insanlar arası etkileşim engellerini büyük ölçüde ortadan kaldırırken rastlantısal ve eşzamanlı etkileşimleri kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin küresel dolaşım kazanmasıyla birlikte kültürel yaratma alanının da çeşitlenerek zenginleştiği görülmektedir. Aslında nesnelerin interneti gibi yeni teknolojiler kültürün dolaşım şeklini, kapsamını ve hızını önemli ölçüde değiştirmektedir. Örneğin nesnelerin internetinin bilgi edinme kültürünü hızlandırdığı (Greengard, 2017: 157), insanın kelimeler denizindeki dalgıçlıktan yüzeyde Jet Ski'yle dolaşan birine dönüştüğü ve insan beyninin teknolojiye uyum sağlamak için evrimleşeceği (Carr, 2011; aktaran S. Greengard, 2017: 157) belirtilmiştir. Kültür aktörlerinden bağımsız olarak kültürel yaratmaların sanal seyahat gücü artmakta ve yayılma alanı küreselleşmekte, dolayısıyla olgunlaşması ve yeni yaratmalara kaynaklık etme yeteneği gelişmektedir. Geçmişteki sözlü, yazılı, görsel, görsel-işitsel olarak yaratılan ve korunanların sanal-dijital dünyaya akışının mümkün ve kolay hale gelmesi, yaratıcı etkileşimlerin önemini de belirginleştirmiştir. Diğer yandan özgünlükler çağında gelenek kültürünün değeri ve önemi daha da artmıştır. Ulaşım sektöründeki gelişmelerle birlikte yetenek hareketliliği diğer alanlar gibi kültürel yaşam açısından da yaratıcılığı gelişmesini sağlamaktadır. Özetle mobilitenin hızlanması, kültürel açıdan olumlu gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Buna karşılık kültürün özellikle sosyal medyada olumsuz kullanımlara, çarpıtmalara ve propaganda içeriklerine dönüştürülebilmektedir. Özellikle çocuklar ve gençlere yönelik bu tür olumsuz uygulamaların önlenmesi yeni dönemin güvenlik konularından biri haline gelmiştir. Kültür kökenli bu tür istismarların birey ve toplulukların karar alma süreçlerini de etkileyebilmektedir. Bu kapsamda kültürel çeşitliliklerin ayrımcı yaklaşımların aracı haline getirilmesinin engellenmesi uluslararası işbirliğini de gerekli kılmaktadır. UNESCO başta olmak üzere küresel kuruluşların

yeni teknolojik ekosistemlerin kültürel çeşitliliklerin insanlığı birleştirecek şekilde değerlendirilmesine yönelik çalışmalarını artırmaları akılcı olacaktır. Böylelikle kültürün güvenli ve mutlu bir yaşam yaratma işlevi yaşama geçirilmiş olacaktır. Netice itibarıyla kültür, bireysel ve yöresel çeşitliliklerin yarattığı ortaklıklarla insanlığı birleştirebilecek en önemli enstrümandır.

Küresel popüler kültür ve tüketim kültürü hiper bağlantılı ve sürekli çevrimiçi sanal-dijital bağlamda ulusal ve yöresel gelenek kültürleri üzerindeki etkileri artırmaya başlamıştır. Yaygınlaşan bağlantılı sistemlerin bireysel, dolayısıyla toplumsal faaliyetleri, davranış biçimlerini ve sosyal normları yeniden belirleyip yapılandıracağı belirtilmiştir (Greengard, 2017: 13). Bu kapsamda gelenek kültürünün sahipleri veya diğerleri tarafından ağ dünyasında farklı türden içeriklere dönüştürülmesinin de etkisinden söz edilebilir. Bu sürecin yeni çağla uyumlu yaşayan kültür miras yönetimi yöntem ve yaklaşımlarıyla yönetilmesi gereklidir. WIPO'nun bu yöndeki belleğinden öncelikle yararlanılabilir. Bu konuda yeni yasaların, normların, etik standartların ve benzeri yasal ve idari düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması gereklidir. Aslında yaşamdaki her türlü düzenlemenin (norm, standart, yasa, ilke vb.) yaşama geçirilebilmesi öncelikle kültürel alanda tartışılmasını, deneyimlenmesini ve olgunlaştırılmasını, dahası kültüre uyumlu hale getirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla dördüncü sanayi ve teknolojik devrimle ilgili düzenlemelerin kültürel yapıyla uyum sorunlarının yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Kültür ve yeni düzen ilişkileri her iki yakayı da biçimlendirmektedir. Birey ve toplum sürekli değişen ve dönüşen kültürüyle yeni çağlara sorunsuz bir şekilde uyum sağlayabilir. Sonuçta kültür, insanoğlunun uyum çabalarının bir ürünü ve aracıdır.

Hiper ağların getirdiği temel olgulardan biri de kültürel alandaki vahşi ve yapı bozucu ticarileşmedir. Kültürün, bilhassa da gelenek kültürünün ağ toplumunun e- ticaretinin metasına dönüştürülmesinin belirtileri yoğun bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bugün internet hızla “sanal gelenek AVM'si” dönüşmektedir. Anlam ve bağlamını yitiren kültürel ürünler, bizzat geleneğin temsilcileri veya araçlar tarafından metalaştırılmaktadır. Diğer yandan sıradan ürünler gelenek kültürüyle büyülenerek ve çekicileştirilerek sanal pazara sunulmaktadır. Geleneksel bilgi ve deneyim merkezli ürünlerle ilgili gelenek dışı ticari aktörlerin tescil faaliyetlerindeki artış, bu konuda dikkat çekici bir gelişmedir. Gelenek kökenli pek çok ürün ve uygulama bu kapsamda tescillenenek/patentlenerek anonim kullanım özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Doğal ve organik beslenerek sağlıklı kalma eğiliminin de yaygınlaşmasıyla bu tür ticari tescil faaliyetlerinin daha da artabileceği söylenebilir. Yeni dönemde sağlıklı, mutlu, haz ve dinlence odaklı bir yaşam hedeflenmektedir. Bu aşamda öncelikle gelenek ürünlerinin doğasına uygun olarak küresel ölçekte değerlendirilebilmesiyle ilgili bireysel ve toplumsal farkındalığın ve bilincin geliştirilmesinde yarar vardır. Gelenek özgünlüklerinin sanal sofranın tatsız katıklarına dönüştürülmesi akılcı politika ve projelerin geliştirilmesi gibi çabalarla önlenebilecektir. Diğer yandan “bireyi esas alan” yaklaşımlarıyla yeni çağın sağlık teknolojileri ile geleneksel tarım ve hayvancılık, halk mutfağı ve gelenek hekimliğinin bütünleşmeye başladığı gözlenmektedir.

Ben-merkezli bir toplumsal yapının veya tekilliğin yaygınlaşması dördüncü sanayi devrimi kapsamındaki dijitalleşmenin sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Tekilliğin artışı öncelikle sosyo-kültürel mekân, toplumsal kimlik, norm, değer, ilişki, etkileşim, kültürel bellek vb. alanları etkileyecektir. Yerleşik yaşam kültürü kalıpları ve kodları yeniden biçimlendirilmekte-

dir. Sadece bilişim değil, mülkiyet ve kimlik anlayışları, mahremiyet duygusu, paylaşım anlayışı, üretim-aktarım-tüketim kalıpları veya biçimleri, iş ve boş zaman tanımları ve kabulleri, etik, hiyerarşik yapılar, meslekler, aile ilişkileri, eğitim sistemleri, güvenlik, ekonomi ve siyaset gibi farklı alanlarda da köklü değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Yaşamdaki her şey yeniden tanımlanmaya ve kurgulanarak işletilmeye, sonuçlar yerine süreç odaklı yaklaşımlar benimsenmeye başlanmıştır. Geçmiş, yapay zekaya devredilirken anı yaşamak yüceltilmektedir. Dijital kimlikler ve varlıklar bireysel ve toplumsal yaşamda öne çıkmaktadır. Dolayısıyla dijital kültürel kimlik tanımlamaları yeni dönemin temel araştırma alanlarından birini oluşturacaktır. Yaşam süresinin uzatılması, tasarım canlılar, insan beyniyle ilgili nöro-biyolojik yönetsel çalışmalar yeni dönemde etik alanındaki tartışmalarla daha yoğun bir şekilde irdelenecektir. Ağ toplumu (ayrıntılı bilgi için bkz. Dijk 2016) üyeliği, yerleşik yapıları köklü dönüşümlere zorlamaktadır. Yeni bireysel ve topluluk biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bir başka görüş ise yeni dönemde yönlendirilmiş içeriklerin yaygınlığı, mahremiyetin kaybı ve sürekli izlenme endişesi nedeniyle bireyin toplumsal karar alma süreçlerine olan etkisinin azalabileceği yolundadır. Dijital dünyanın hızlı, kolay ve sınırsız erişilebilirliği, düşük maliyeti ve küreselliği yeni etkileşim ortamlarının ve biçimlerinin yaratılmasına neden olmaktadır. Böylelikle birey yerel sınırlamaları aşarak farklı kültürel yaratma, icra ve aktarım ortamlarından yararlanabilmektedir. Bu da sosyo-kültürel değişimleri hızlandırmaktadır. Yerleşik, topluluk merkezli kültürel yaratma, aktarım ve yaşatma süreçleri gözden geçirilerek yeniden düzenlenmektedir. Birey, toplum, kültür ve yaşam yeniden “resetlenerek formatlanmakta” veya biçimlendirilmektedir. Bu süreçte geçmişe ait nelerin ayakta kalacağını zaman gösterecektir. Diğer taraftan kültürel yaşamın (yerel) bireysel alanının yeni dönemde gelişeceği öngörülebilir.

Sanal dünyanın siber popüler kültür içeriklerini yaygınlaştırdığı bilinen bir gerçektir. Bu kapsamda asıl sorun gelenek kültürü içeriklerinin yeni bağlamda doğasına uygun olarak nasıl paylaşılacağı ve deneyimleneceğidir. Öncelikle gelenek kültürü temsilcileri elektronik kültür bağlamından farklı boyutlarda etkilenmektedir. Nitekim artırılmış gerçeklik çağında yerleşik altyapı ve süreçlerin yanında, deneyimler ve tavsiyeler alanında da değişimler ve çözümler ortaya çıkmaktadır (King, 2016: 244- 245). Dolayısıyla gelenek toplumunun deneyimler belleğinin işlevselliği ile rehberliği, sanayi ve teknolojik devrimlerin özellikle başlangıç dönemlerinde gözden geçirilmekte, çok kere de etkisizleştirilmektedir. Özellikle sözlü, yerel ve geleneksel toplumlar için kültür, temel referans olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle gelenek kültürü, gelenekselin referanslarının bütünüdür. Bu nedenle referansların değiş(tiril)mesi toplumun ve kültürün değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu süreç 21. asrın farklı biçimlerle tekrarlanmaktadır.

Tamamen dijital kültürle ve bağlamda yetişmiş kuşaklara yönelik kültürel aktarım süreçlerinde yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örgün, yaygın ve sargın eğitim ve kültürel aktarım alanları, araçları, sistemleri ve yöntemleri yeni çağa birlikte değişmektedir. Yeni kuşakların eğitilmesi ve kültürlenmesi eski/yen kuşaklarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Öğrenci, yeni bir terimle “deneyimleyici”(öğrenci) değiştiğinden “deneyim rehberi”nin (öğretmen) de değişmesi gereklidir. Aynı şekilde bilgilendirme ve sınav eksenli yapının yerine, “deneyim ve etkileşim mekanları” (okullar) ile eğitim düzeni, programları, araçları, yaklaşımları ve yöntemleri yeni çağa uygun olarak yeniden oluşturulması gereklidir. Bugün dijital çağın göçebelerinin yerlerini eğitmek ve kültürlenmek gibi ilginç bir durum söz konusudur. Dördüncü teknolojik devrim sunduğu olanaklarla geçmiş nesillerin on yılları alan eğitim ve kültür yeterliliklerine yeni kuşaklar

çok daha kısa bir sürede ulaşabilmektedir. Bu nedenle yerleşik eğitim ve kültürleme kalıplarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Geçmiş kültürel zamanların yavaşlığı ile dijital çağın hızı karşı karşıyadır. Gelecekte “gerçek” eğitim ve kültür mekanları ve ortamları “yaratıcı etkileşim, derinleşme, yavaşlama ve rahatlama” işlevleriyle öne çıkabilecektir. Hiper çevrimiçilikle süper hızlı etkileşimler yaşayan dijital çağın bireyi farklı kültürel yaratmaların peşinde gidecektir. Bu konudaki en temel sorunlardan birini kültürel, dolayısıyla bireysel “derinliğin yitiminin, yüzeyselliğin yaygınlaşmasının” oluşturacağı unutulmamalıdır. Sözlü ve yazılı-basılı kültürel dönemlerin “olgunlaşma” sürecine yeni dönemde rastlanamayabilir. Buna karşılık kültürün bireysel ve toplumsal derinlik kazandırma işlevi, yeni dönemde daha önemli hale gelebilir.

Asıl tartışılması gereken konulardan birini de yaşayan kültürel mirasları ve kimlikleri oluşturan kalıpların yeni dönemdeki durumudur. Her sanayi ve teknoloji devrimi kendi kalıplarını yaratarak bireyi, toplumu, kültürü ve yaşamı biçimlendirmektedir. Dördüncü sanayi devriminin de kendi kalıpları belirginleşmeye ve etkinleşmeye başlamıştır. Bugünün dijital-sanal kültür kalıpları önceki nesilleri değiştirdiği gibi, kendi kuşağını da oluşturmaktadır. Bu süreçte sözlü-gelenek kültürünü ve yazılı-basılı kültürü oluşturan kalıplar belirsizleşmektedir. Sonuçta her yeni, öncekini öncelikle kalıpdışlarıyla eskitir. Yeninin bu kalıpdışlıkları, zamanla yeninin kalıplarına dönüşür.

Kültür kuşakları ve toplulukları, milletleri birleştirir. Buna karşılık diğer faktörler bir yana, 18. asırdan bu yana sanayi ve teknoloji kuşaklar, topluluklar ve uluslar arasındaki farklılaşmanın, ayrışmanın temel nedenleri arasında gösterilmiştir. dördüncü Sanayi devriminin sözü edilen ayrışmayı daha artıracığı sıklıkla dile getirilmektedir. Bu ayrışmanın bireysel ve toplumsal kimlik, iç ve dış güvenlik ve barış, dünya görüşü vb. üzerindeki etkilerinin boyutu henüz tam olarak değerlendirilmemiştir. Bu süreçte doğal ve insani olan (içgörü, merhamet, empati vb. değerleri içeren ve içselleştiren) gelenek kültürünün geleceğin sorunlarının çözülmesi sağlayabileceği söylenebilir. Burada kültürün, dolayısıyla folklorun temel işlevlerinden biri olan “sorun çözücülüğe” dikkat çekmek gereklidir. Her teknolojik devrim, kendi popüler kültürünü inşa ettiğinden öncekini/lerini etkisizleştirmektedir. Gelenek kültürünün bağlam ve işlev değişimleriyle yeni dönemde ana “referans kaynağı ve uyum sigortası olma” işlevlerini sürdürüp sürdüremeyeceği belli değildir. Nitekim yapay zekanın veya teknolojik aklın, geleneğin sorun çözme işlevini ele geçirmeye başladığı gözlenmektedir.

Her sanayi devrimi bir öncekinden/lerden beslenerek güçlü, yaygın ve etkin hale gelir. Bireyler ve toplumlar bu güç ve olanaklardan adil bir şekilde yararlanabildikleri oranda dünyada dostluk ve barış gelişebilecektir. Asıl soru internet ve mobil telefonların bireyler üzerindeki etkilerinin bugün öngörülebilir olmasına karşılık, özellikle yapay zekâ, nesnel interneti, nano ve biyo-teknolojik tasarımlar gibi alanlardaki gelişmelerin değişim ve dönüşümdeki etkileri henüz tam olarak öngörülememektedir. Bu tür gelişmelerin bazı etik ve manevi sorunlar doğurabileceği sıklıkla dile getirilmektedir. Dolayısıyla bu tür soru ve sorunlar kültürel alanda da bazı değişikliklere neden olabilecektir. Gelenek kültürünün ve temsilcilerinin karşısında bu kez onları kendilerinden daha iyi tanıma potansiyeline sahip algoritmalar çıkmıştır. Yeni nesil gelenek kültüründe yetişmiş olanlar, ataların öğütleri yerine yapay zekânın/algoritmaların doğruluğu test edilmiş tavsiyelerine önem verebilirler. Rehberin kimliği, bireysel ve toplumsal yaşamla birlikte kültürü de biçimlendirir. Yaşamdaki değişimler, yeni rehberleri ortaya çıkarmaktadır. Yeni dönemin rehberlerinin etkisi

yazılı- basılı kültür ile eski medyaninkinden kat kat fazla olacaktır. Yapay zekâ/algorithm kültürü karşısında gelenek kültürüne güven ve bağlılık konularında bazı sorunlar ortaya çıkabilecektir. Kültür, geçmişle ilgili olmakla birlikte gerçekte bugün ve gelecekle ilgilidir. Bu işlev, algoritmalar tarafından üstlenilebilir. Algoritmaların gelecek aynası, geleneğin geçmişi gösteren buğulu aynasına göre oldukça parlak ve nettir. Algoritmaların etkisindeki insan ve toplum özgünlüğünü ve çeşitliliğini korumakta zorlanabilecektir. Bireysel ve toplumsal çeşitliliğin yitirilmesi, kültürel açıdan sorunlara neden olabilecektir. Bu konuda neo-luddist (teknoloji karşıtlığı; ayrıntı için bkz. King, 2016: 24- 28) bir tutum benimsenmesi yerine teknoloji ile uyumlu yaşatma yaklaşımlarının ve politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması akılcı olacaktır.

İnternet ve sosyal medya bir taraftan sınırları kaldırmakta, diğer taraftan da kendi sınırlarını koymaktadır. Gelenek kültürü yerine sanal- dijital olarak “kalabalığı izleme” (Greengard, 2017: 57) olanağı sunan sosyal medyadaki eğilimler bireyi ve toplumu değiştirirken kültürü de dönüştürmektedir. Bu süreçte belirsizleşen sözlü ve yazılı-basılı kültür belleklerine yönelik olarak farkındalık kaybı ortaya çıkabilir. Bu durum ilgili birey ve toplumların kendi kültürlerini öteki kültürlerle karşılaştırmasını, objektif bir şekilde değerlendirmesini ve etkileşmelerini engelleyebilir. Öncekinin, sahip olduğunun, diğerinin farkında olmayanlar kendilerine sunulanı özgün ve değerli olarak kabul ederler. Bu nedenle sözlü ve yazılı- basılı kültürün de dijital dünyada veya dördüncü teknolojik devrim bağlamında doğasına uygun olarak yer alabilmesinin yöntemlerinin ve uygulamalarının geliştirilmesi gereklidir. Seçeneklerin bolluğu, kültürel zenginleşmeyi ve yaşamsal çekiciliği beraberinde getirir. Diğer yandan yaşam için anlamın ve derinliğin öneminin bilincinde olanlar dijital- sanal dünyada çok kere çeşitlilik olarak sunulanların tektürlülüğünün ve yüzeyselliğinin kolaylıkla farkına varabileceklerdir. Bireylerin yetiştikleri kültüre (sözlü, yazılı-basılı kültür) yaşamlarının sonuna kadar genellikle sadık kaldıkları görülür. Buna karşılık kısa sürede ve hızla yaratılan, paylaşılan ve deneyimlenen dijital- sanal kültür açısından söz konusu derin ilişkiden ve bağlılıktan söz etmek için erkendir. Diğer yandan gelenek kültürü veya yazılı/basılı kültür bağlılıkla yaratılır ve yaşatılır. Belki de yetişilen kültüre bağlılık bireysel ve toplumsal derinlik duygusunun da kaynağını oluşturmaktadır. Özetle yüzeysellik ve parçalanmışlık nedeniyle sanal-dijital kültüre karşı bireysel ve toplumsal açıdan bağlılık ve aitlik sorunları doğurabilecektir.

Bireysel ve toplumsal olarak teknolojiyle olan ilişkilerin gelişmesi sosyo- kültürel yapılar üzerinde genellikle olumsuz etkiler yapabileceği sıklıkla ifade edilmektedir. Bu endişeler en azından dijital-sanal kültür bağlamından önceki dönemlere ait kültür, dolayısıyla gelenek kültürü için söz konusu olabilir. Gelenek kültürü kökenli toplumsal beceri ve ilişkiler, dijital dünyada etkisizleşmeye başlamıştır. Örneğin göz temasları, beden dili okumaları, yüz yüze ve derin konuşmalar yeni dönemde önceliğe sahip değildir. Birbirimizle daha az, teknoloji ile daha fazla zaman geçirmeye başlanmıştır (Greengard, 2017: 187). Gelenek kültürü doğal ve yüz yüze etkileşlerin, milenyum kültürü ise sanal- dijital etkileşimlerin ürünüdür. Bu iki yapı arasında dengenin kurulması oldukça önemlidir. Damıtılmış içerikleri hızlı bir şekilde tüketmeye alışmış dijital kültür nesli, yazılı- basılı kültürün temelini oluşturan uzun okuma-yazma eylemleri için yeterli sabra sahip değildir. Bu durum yazılı- basılı kültür açısından yeni dönemde bazı olumsuz durumların ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Gününün büyük bir bölümünü çevrimiçi olarak geçiren bireyin dijital- sanal kültürün dışındakilere ilgi göstermesi için pek de zamanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla farklı kültürle biçimlenen dijital nesil doğal olarak sözlü/gelenek kültürü ile yazılı/basılı kültür kod-

larına yabancı olabilir. Bugünün kültürel etkileşimleri hiper ağlara gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla yeni dönemin kültürü de sanal- dijital dünyada yaratılmakta ve paylaşılmaktadır. Bu süreçte süreklilik temelli gelenek kültürüyle yazılı- basılı kültürün hiper ağların içeriklerine dönüştürülerek iinin boşaltılması söz konusu olabilmektedir.

Diğer yandan içerik bolluğundan kaynaklanan sürekli geçişlerin zorunluluğuna bireyin dikkatinin kesilmesine, dağılmasına neden olmaktadır. Nicholoas Carr dijital sularda ne kadar çok zaman harcanırsa, dikkat üzerinde kontrol kaybolduğundan, bilişsel yeteneklerin iinin boşaltıldığını vurgular. Carr, ayrıca ağıın tasarım gereği bir kesinti sistemi ve dikkati bölmeye yönelik bir makine olduğuna dikkat çeker (Schwab, 2016: 113). Aynı şekilde Herbert Simon da enformasyon zenginliğinin dikkat yoksulluğuna yarattığını belirtir (Schwab, 2016: 113). Bu açıdan bakıldığında bireyin, dolayısıyla toplumun devralınan kültürel bellekle bağlarının zayıflayabileceği söylenebilir. Gelenek kültürü ile yazılı-basılı kültür yoğunlaşmayı ve derinleşmeyi önemserken, dijital kültür dikkat dağınıklığından veya kesintisinden yararlanır. Dikkat sürelerinin kısaltmasının hiperlink dünyasının anlık haz mentalitesini ve kültürünü beslerken kültürel yaratma eyleminin özünü oluşturan eleştirel düşünce kabiliyetinin gerilediği vurgulanmıştır (Greengard, 2017: 162). Diğer yandan hiper hızlılık ve çevrimiçilikten bunalan bireyler zamanın yavaş aktığı (dönemlerin ürünü) gelenek kültürü ve yazılı- basılı kültür ile sağaltılabilir. Pico Iyer'in ifadesiyle "hızlanma çağında yavaş gitmekten daha keyif verici bir şey olamaz; dikkat dağılması çağında dikkat ayırabilmek kadar lüks bir şey olamaz; sürekli hareket çağında sessiz sakin oturmak kadar acil bir şey olamaz" (Schwab, 2016: 113). Aslında kültürlerin kendi zamanlarının, dolayısıyla hızlarının bulunduğu söylenebilir. Geçmişte yaratılan kültürler yeni dönemlerin mola verilen zamanlarında anlam ve derinlik kazanma, rahatlama, yenilenme ve canlanma kaynakları olarak değerlendirilebilir. Bireysel ve toplumsal dijital sarmaldan ancak bu şekilde çıkılabilir.

Kültür, iletişimin ürünü ve kendisidir. Gelenek kültürü yüz yüze iletişimden doğar. Geleneksel toplum da kültürüyle iletişim kurar. Özellikle medya ve diğer iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler iletişimin kayıt ve aktarım araçları üzerinden gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Böylelikle özel ve kamusal alandaki iletişim bilişim teknolojisinin yönetimine, dolayısıyla yönlendirmesine devredilmiştir. Bu durum özellikle gelenek kültürü üzerinde değışim ve dönüşümlere neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Daha önce gelenek kültürünün, dolayısıyla temsilcilerinin yönetiminde olan yerelin özel ve kamusal yaşamında medya teknolojilerinin biçimlendirici etkisi belirginleşmeye başlamıştır. Sözü edilen özel ve kamusal alandaki bilişimin medya teknolojilerine veya aktörlerine devriyle birlikte gelenek kültüründeki değışmeler ve dönüşümler de hızlanmıştır. Özellikle akıllı telefon kullanımının yerelde yaygınlaşması, bu süreçte etkili olmuştur.

Gelenek kültürü yerelin kamusal ve özel alan ayrımında da belirleyicidir. Bir yanıla gelenek kültürü özel ve kamusal alan aralığında veya etkileşiminde yaratılmıştır. Gelenek kültürü aracılığıyla yerelin kamusal ve özel alanı düzenlenir. Gelenek, sahibine özelini istedik şekilde kamusal alana taşıma olanağını sunar. Öznellik oranı gelenek ürününün, mekânının ve temsilcisinin çekiciliğini ve kalıcılığını belirler. Dördüncü sanayi devriminin muhtemel sorunlarından birini mahremiyetin, dolayısıyla bireysel varlığın/kimliğin korunması oluşturacaktır. Bugün parmak ve retina izleri, doğum ve evlilik tarihleri, telefon numaraları, özel arkadaşlar, fotoğraflar, seyahat, soy ve öğrenim bilgileri vb. bireysel veriler dijital ortama gönüllü veya zorunlu olarak kaydedilip

paylaşılrken mahremiyet alanının tanımı ve sınırları belirsizleşmektedir. Günümüzde bireyler ve toplumla ilgili pek çok veriye (sosyo-ekonomik, politik ve kültürel tercihler, davranış ve tüketim kalıpları vb.) kolaylıkla ulaşılabilir. Yeni çağda kimliğin gizlenmesi güçleşmektedir. Sanal-dijital bağlamda ücretsiz hizmetlerin (ki sanal-dijital dünyadan karşılıksız yararlanılmaz) karşılığını kimlik bilgilerinizle öderken gelenek kültürü kapsamında temsilcilerinden veya meraklılarından herhangi bir bedel (ücret veya özel bilgi) talep edilmez. Aslında gelenek kültürü, sanal-dijital dünyanın sunamadıklarını sunar. Burada yasadışı mahremiyet ihlalleri ile ilgili bilgilendirici site ve uygulamaların yaygınlaştırılmasına işaret etmek gereklidir. Güvensiz bağlam, birey ve toplumu, dolayısıyla kültürü olumsuz etkiler. Benzer sorunlar toplumsal- kültürel kimlik alanında sanal-dijital dünyada istismarlarla ortaya çıkmaktadır. Sürekli gözetlenme olgusuyla uysallaştırılan birey ve toplum mahremiyetini de kaybetme korkusuyla dengesini kaybedebilir. Bugün internette pek çok köy sitesinde yerelin ebesinin sandığını kendi eliyle açtığı gözlenmektedir. Böylelikle gelenek kültürünün yarattığı gizem ve büyü, sanal ağlarda sahiplerince bozulabilmektedir. Bu durumun toplumsal, psikolojik, politik ve de kültürel boyutları bulunmaktadır. Kültürel benliğin ve kimliğin dijital dünyada nasıl değişeceği ve dönüşeceği sorunu oldukça önemlidir. Bu etkinin bozucu mu, yoksa geliştirici mi olacağı konusu teknolojinin kullanım biçimi ve amacı belirleyecektir. Gelenek kültürü geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de birey ve topluluk açısından mahremiyetin, huzurun ve güvenliğin korunmasındaki işlevini sürdürmeye devam edebilir. Sonuçta gelenek kültürü ortak mahremiyet içeriklerini de kapsamaktadır.

Teknolojik ilkelerin zaman içinde kültürel normların tamamen veya kısmen yerini alıp almayacağı konusu belirsizliğini korumaktadır. Bireyler bilinçli veya farkında olmaksızın teknolojik ilkelerle zamanla daha uyumlu hale gelebilmektedir. Sözü edilen uyumun oranı ölçüsünde kültürel yaşam değişmektedir. Örneğin sosyal medya ilkelerine uymak kullanıcılar için bir zorunluluktur. Aksi halde sosyal medyada yer alınamaz. Buna karşılık gelenek kültürü normlarına uymak konusunda, bağlam ve işlev değişmelerinin de etkisiyle esnek davranılabilir. Bu durum gelenek kültürünün toplumsal ve bireysel yaşamı düzenleme işlevinin etkisizleşmeye başladığını, son dönemdeki gelişmeler bu sürecin daha da hızlandığını ortaya koymaktadır.

Dijital devrim gelenek kültürünün parodileştirilerek fosilleştirilmesine neden olabilir. Geleneği oluşturan kalıplaşma eğilimi ile gelenek dışı dinamiklerin geleneği kalıplaştırması fosilleştirme sürecini hızlandırabilir. Geleneğin bugününün ve geleceğinin yeni kalıplaşmalar ve katmanlaşmalar nedeniyle belirsizleştiği ifade edilebilir. Her kültür bir öncekini/lerini fosilleştirmeyi hedefler. Bu süreç geçmişe ait olanın işlevsizleştirilmesi, anlamının belirsizleştirilmesi, hatta mizahleştirilmesi şeklinde görülür. Nitekim yazılı-basılı kültür, beslendiği sözlü kültürü zamanla fosilleştirmeye çalışmıştır. Dördüncü sanayi devriminin dijital kültürü de kendisinden önceki kültürleri fosilleştirme eğilimine sahiptir. Buna karşılık gelenek kültürü sürekli güncellenerek ve darıtılarak geçmişten bugüne taşındığından, dijital veya yazılı/basılı kültürdeki gibi atıl ve gereksiz bilgi, ürün ve uygulama içermez. Dijital bellek güncellenirken atıl atık içerik üretir.

Gelenek kültürü etkileşimler halindeki paydaş gelenekler bütünüdür. Gelenekler arasında kültürel genetikten kaynaklanan bağlar bulunur veya bu bağlar kültürel genetiği oluşturur. Bu nedenle gelenek kültüründe çeşitlilik, birbiriyle etkileşim içindeki kökensel bağlılıktan doğar. Dijital kültürün bölünmüşlüğü karşısından gelenek kültürü birbirini tamamlayıcı ve bütüncül bir

yapı arz eder. Bu yapı nedeniyle gelenek kültürü değişim- dönüşüm için gerekli olan yeni bağ-
lamlara uyum konusunda esnekler. Gelenek kültüründe işlevsellik egemendir. Yazılı- basılı kül-
tür gibi elektronik kültür de kalıplaşmaya sanıldığına aksine daha çok eğilimlidir ve kalıpların
çokluğundan ve çeşitliliğinden bu durum genellikle örtülmekte veya fark edilmemektedir. Diğer
yandan dijital kültürel bağlam etkileşim alanını belirlediğinden geleneği oluşturan kültürel genetik
üzerinde bozucu etkiler yapabilir. Bu bağların gevşemesi veya çözülmesi gelenek kültürünün
etkisizleşmesine yol açabilir.

Paylaşmak, kültürün özünü ve yaratılma gerekçesini meydana getirir. Gelenek kültürü
etkileşim bağlamındaki paylaşımların bütünüdür. Ağ kültürü de paylaşım üzerinde kurulmuş ve
gelişmiştir. Her dönemin paylaşım biçimi ve içerikleri farklıdır. Gelenek kültüründe canlı/doğal
sözün (ses ve hareket) eşzamanlı paylaşımı, yazılı- basılı kültürde ise kayıtlı sözün art zamanlı
paylaşımı esastır. Dijital- sanal kültür bağlamında içeriklerin (işitsel, görsel, görsel-ışitsel) eş veya
art zamanlı olarak paylaşımı mümkündür. Bu nedenle elektronik kültür, sözün teknolojileştiği
ikinci sözlü kültür olarak tanımlanmıştır (Ong, 1995). Son iki kültür dönemiyle birlikte teknoloji-
nin paylaşımındaki payı ve etkisi artmaya başlamıştır. Dördüncü sanayi devriminin yaşandığı 21.
asrın başında ise gelenek kültürünün özünü oluşturan doğal, canlı, yüz yüze iletişim/etkileşim/
paylaşım bilişim teknolojilerinin etkinleşmesi ve yaygınlaşmasıyla önemsizleşmektedir. Gelenek
kültürünün doğal ve topluluk merkezli paylaşımları yerine teknoloji ve tekil merkezli paylaşımlar
öne çıkmaktadır. Dolayısıyla da gelenek kültürü aktörlerinin topluluk adına gelenek yaratıcılığı,
temsilciliği ve rehberliği işlevleri kaybolmaktadır.

Doğal ve canlı icra ortamlarındaki temsilcileri sayesinde gelenek kültürü belleği geçmişten
bugüne ve geleceğe taşınmaktadır. Yazılı- basılı kültürde ise genellikle kayıtlı ürünlerle (mermer
kitabeler veya anıtlar, kil tabletler, yazmalar, basmalar vb.) kültürel bellek depolanır, paylaşılır ve
aktarılır. Fonograf, fotoğraf, plak, film, video vb. ürünler sayesinde öncelikle sözlü kültürel bellek,
kağıt belleğinin yerine, farklı türden yapay belleklere aktarılarak yaşatılmaya başlanmıştır. 3. Sa-
nayi devriminin özü durumundaki bilgisayar alanındaki gelişmeler sayesinde hiper veri bellekle-
rinin yaratılması mümkün hale gelmiştir. Son dönemde nesnelere interneti, bulut bilişim ve yapay
zekâ gibi alanlardaki gelişmelerle veri üretimi, depolanması ve paylaşımı süreçlerindeki insana
ve materyale bağımlılık ortadan kaldırılmaktadır. Bugün algoritmalar sadece veri üretimi ve de-
polanması aşamalarında değil, veri işleme/anlamlandırma, kullanma ve yönetimi kademelerinde
de görev yapmaya başlamıştır. Bir başka deyişle geleceğin kültürel belleği tamamen insani üre-
timlerden oluşmayacağı söylenebilir. Kültürel belleğin yapaylaşması/dijitalleşmesi, doğal olarak
kültürel bellek kaynaklı yeni yaratma faaliyetleri de değiştirmektedir. Hatta yeni kültürel üretimle-
rin algoritmaların eseri olabileceği ileri sürülebilir. Yakın dönemde yapay zekâ ürünü romanlara,
tiyatro eserlerine, film senaryolarına, köşe yazılarına, müzik eserlerine, karikatürlere, animasyon-
lara, elektronik oyunlara, moda tasarımlarına vb. rastlamak olağan hale gelebilecektir. Robotlar,
rutin işleri çoktan insanlardan devralmıştır. Bir de buna yaratıcılık faaliyetlerinin yapay zekânın
eline geçmesi eklenmektedir. Bu süreçte insanın kendisiyle ilgili işlev, anlam, değer, hatta varlık
sorgulamaları ise geleceğin temel etik tartışmalarının temelini oluşturacaktır.

Gelenek kültürünün insani belleği, sürekli değişim ve dönüşüm halindeki dinamik ve canlı
bir belleği ifade eder. 21. asrın başındaki dijitalleşme ile birlikte kültürel bellek ebedi *dijital bir bel-*

*leğ*e dönüşmeye başlamıştır. Bugün dijital mirastan veya sanal bağlamdaki dijital ayak izlerinden söz edilmektedir. Bu durumun gelenekler üzerindeki etkileri yeni yeni tartışılmaya başlanmıştır. Bu durumun öncül belirtilerini eski medya teknolojileri bağlamında yapılan kayıtların etkilerinde bulmak mümkündür. Örneğin plak, kaset veya radyo-tv yayını kayıtlarındaki bir gelenek çeşitlenmesinin baskın hale gelerek canlı anlatım ve gösterimleri belirsizleştirdiği gözlenmiştir. Bu tür teknolojik kayıtlar, dolayısıyla yeni dönemin dijitalleşme eğilimi geleneğin özünü oluşturan çeşitlenme özelliğini güçsüzleştirebilir. Dijital çağın ağ protokolleri, kalıpları ve kuralları ile yaşamdaki standartlaşmayı artırması da bu süreçte etkili olabilecektir. Nesnelerin interneti bu değişim sürecini daha da hızlandıracaktır. Aynı şekilde dijital varlık ve kimliklerin, dahası tüm dijital-sanal yaşamın sürekli güncellenmesi geleneğin anonim belleğiyle olan bağlantının zayıflamasına neden olabilir. Diğer yandan aşırı bireyselleşme, gelenek kültürünün özünü oluşturan anonimliğin belirsizleşmesini veya yeniden biçimlendirilmesini (dijital/sanal/siber anonimlik) beraberinde getirebilecektir. Sanal bağlamda yeni ortaklıklar bütünü “sanal-dijital anonimlik” temelinde yeni siber topluluklar oluşturulmaktadır. Nitekim milyonları bulan nüfuslarıyla (Facebook’un 1,4 milyar nüfusuyla Çin’i geçerek dünyadaki en çok nüfusa sahip oluşumdur; <http://mccrindle.com.au//the-mccrindle-blog/social-media-and-narcissism>; Schwab 2016: 136) sosyal medya sitelerinin, yeni küresel çağın siber toplulukları olarak belirginleştikleri gözlenmektedir. Bu arada ortak/kamusal ve özel alanlar/olanlar şeklindeki ayrımlar da yeniden tanımlanmakta ve belirlenmektedir.

Gelenek kültürü bağlamında bir temel ve yörünge üzerinde uzun zamanlı değişim ve dönüşümler ortaya çıkarken, dijital- sanal kültürde hızlı ve sürekli değişim yüceltilmektedir. Sözü edilen kültürler arasındaki uyumsuzluk özellikle geçiş nesillerinin kültürel yaşamını etkilemektedir. Son dönem hariç, önceki değişim ve dönüşüm dönemleri onlarca yılı aldığından kuşaklar genellikle ortak kültürde yetişmişlerdir. Bu nedenle de kuşaklar arası geçişlerde, dolayısıyla kültürel eğitim ve aktarım süreçlerinde fazla bir sorunla karşılaşılmamıştır. Buna karşılık son dönemde değişim ve dönüşümler birkaç yıl gibi bir sürede gerçekleşmekte, dolayısıyla da X, Y, Z ve Alfa kuşakları arasındaki kültürel çatışmalar daha sık ortaya çıkmaktadır. Farklı zaman ve hız algılamalarının esas olduğu kültürel dönemlerde yetişen kuşakların bir arada yaşamasından kaynaklanan denge sorunlarının giderek daha da belirginleştiği gözlenmektedir. Bu dengesizlik ve baskı kültürel yaratım ve paylaşım süreçlerini farklı şekillerde etkilemektedir. Yaşanılan çağa uyum ve uyumsuzluktan kaynaklanan farklı türden kültürel yaratmalar ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaşam, dolayısıyla kültür uyum ve uyumsuzluk etkileşimlerinden oluşmaktadır.

Gelenek kültürü sahiplerine dünyayı ve yaşamı daha basit ve anlaşılır kılar. Gelenek kültüründe hayat bütüncül olarak algılanır ve yaşanır. Diğer bir ifadeyle gelenek kültürü aracılığıyla bireysel ve toplumsal yaşam bütünleştirilir. Belki de bütünleştirici işlevi sayesinde gelenek kültürü canlı ve çekici bir şekilde geçmişten bugüne ve geleceğe taşınmaktadır. Bunun karşısında ise 21. asrın hiper bağlantılı, sürekli değişen, karmaşıklaşan ve parçalı hale gelen yaşamı durmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin eskiyen kesimlere özgü olduğu, dijital nesiller için pek bir anlamının olmadığı da burada vurgulanmalıdır. Belki de eskinin/eskiyenlerin egemenliği, özellikle sosyal bilimlerdeki gelişmenin önündeki engellerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Geçmişin sözde tekinsiz bahçesinde dolaşanlar ve işlevsiz verilerle oyalananlar için bugün ve gelecek genellikle kaostan ibarettir. Gerçek bilim insanları, yetiştikleri bağlamı aşarak olguları çağlar üstünden değerlendirebilenlerdir. Özetle geçmiş gibi, bugün ve gelecek de gerçekçi ve tarafsız yaklaşımlarla

çözümenebilir.

Hiper bağlantılı yeni dönem *yeni kültürel ekosistemleri* ortaya çıkarmaktadır. Yazılım teknolojisindeki gelişmelerle birey ve toplum dijital bağımsızlığını elde ederken hiper dijital bağlantılı hale gelmektedir. Bu durum toplumsal, dolayısıyla kültürel yaşamı değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Farklı alanlardakilerin paydaşlığında ve işbirliğiyle daha özgün ve yetkin kültürel ürünlerin ve uygulamaların yaratılması olanaklı hale gelmektedir. Yetenekli bireyler yeni teknolojik gelişmelerle dünyayı hoşgörünün hâkim olduğu kocaman bir yaratıcılık atölyesine çevirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda yaratılan ve paylaşılan ortak ve kapsayıcı kültürel içeriklerle dünya yeniden anlamlandırılmaktadır. Ortaklıklar bu açıdan küresel yaratıcı kümelerin hem kaynağı, hem de faaliyet alanı olarak işlev görmektedir. Yeni dönemde yerelin yerel kalması mümkün olmayacaktır. Yerel, ulusal ve uluslararası ayrımlar veya kısıtlamalar giderek belirsizleşmektedir. Kültürel alandaki küresel işbirliği çalışmaları artmaktadır. Dil farklılıklarından kaynaklanan iletişim sorunlarının yapay zekâ uygulamalarıyla ortadan kaldırılmasıyla küresel ölçekte kültürel etkileşim ve çok türlü kültürel yaratım faaliyetleri kısa süre içinde yaygınlaşacak ve etkinleşecektir. Dolayısıyla yöresel ve ulusal geleneksel kültür bellekleri, küresel yaratma faaliyetlerini besleyen temel kaynaklara dönüşmektedir.

Kimlik oluşumlarında kültür belirleyicidir. Özellikle gelenek kültürü yakın dönemlere kadar bireysel ve toplumsal kimliğin temel kaynağı olarak işlev görmüştür. Milenyum çağında ise dijital varlıklar ve kimlikler daha önemli hale gelmiştir. Bugün bireyler mobil telefon numarası, elektronik iletişim adresi, sosyal medya üyelikleri/profilleri/hesapları, kişisel web sayfası gibi çok sayıda dijital kimliğe/varlığa sahiptirler. Dolayısıyla sanal- dijital bağlam bireylerin kimlik oluşturma ve pekiştirme alanı haline gelmiştir. “Gerçek” kültürel mekânlar yerlerini dijital- sanal platformlara ve bloglara bırakmaktadır. Fiziksel yaşam ile dijital yaşam arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir. Dijital kimlikler ve varlıklar tasarlanmakta ve sürekli güncellenmektedir. Dolayısıyla kültürel etkileşimler de dijital kimlikler ve varlıklar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Chatfield’in vurguladığı gibi, 1970’li yıllardan beri insani ve dijital etkileşimler istikrarlı bir şekilde bütünleşmekte, dahası insanlar dijital varlıklara dönüşmektedir (2012: 20-21). Aslında bu süreçte teknolojik araç veya bağlamdan çok, deneyimler öne çıkmaktadır. Yaşam, dolayısıyla kültür, (teknolojik) araçların değil etkileşimlerle (buna insan- teknoloji etkileşimi dahildir) ortaya çıkan deneyimlerin ürünüdür. Bu nedenle Chatfield, dijital iletişim araçlarına “akıl ve deneyim teknolojileri” adını vermektedir (2012: 27). Bu kapsamda gelenek kültürünün de özünü geleneksel bilgi ve deneyimlerin oluşturduğu gerçeği hatırlatılmalıdır.

Dijital varlık veya kimlikler, “gerçek” kimlik ayırımı ve vurgusunu ortaya çıkarmıştır. Yeni dönemde “gerçek” kimlikten kaynaklanan kültürel yaratıcılık sorunları önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bu süreçte çok kere sanal-dijital içerik öne çıkarken, içerik yaratıcısı belirsizleşebilmektedir. Sanal ve dijital kültür ürünlerinin önemli bir bölümünün yaratıcıları belli değildir. Nitekim sanal-dijital dünyada taklit isimli pek çok ürün mevcuttur. Bir taraftan kişiselleştirilmiş akıllı araçlarla tekilleşmenin arttığı düşüncesi/ yanılışı pekiştirilmekte, diğer taraftan da kültürün sanal-dijital metalaşma süreci hızlandırılmakta ve kapsamı genişletilmektedir. Sanal- dijital anonimlik, metalaşmayı artırmaktadır. Aslında insanlık için hızla değişen gerçekliğe adapte olmanın ve uyum sağlamanın kolay olmayacağı (Greengard, 2017: 185) gerçeği burada hatırlatılmalıdır.

Sanal/dijital gerçeklik alanındaki gelişmeler bireysel ve toplumsal gerçeklik algısını kökünden değiştirmektedir. Sonuçta doğal gerçekliğe dayanan gelenek kültürünün sanal-dijital gerçeklik karşısındaki durumu henüz tartışılmadığından açık değildir.

Gerçeklikten ayrılış destancının da, yazarın da ve elektronik oyun tasarımcısının da temel çıkış noktasını oluşturur. Dolayısıyla gerçekliği değiştirmek yerine sanal ve dijital oyun gerçekliğine katılmak daha kolay ve bedelsiz olarak algılanmaktadır. Tasarımlarda sözlü ve yazılı/basılı kültürün gerçeklikten ayrılış belleğinden de yararlandığı düşünüldüğünde, elektronik oyunların çekiciliği ve etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Yeni dönemde yapay zeka, insanoğlunun yeni oyun arkadaşı haline gelmiştir. Gerçeklik ve hayal arasında konumlanan oyunun esnek ve hoşgörülü dünyasında yapay zeka kolaylıkla oyun arkadaşına dönüşebilmekte ve bu durum da yadırganmamaktadır. Bireysel ve toplumsal uyum, oyunlaştırmanın eserdir. Kültür değişmelerinin yıkıcı etkileri mizah ve oyunla giderilerek birey ve toplum sağaltılır. Dolayısıyla oyun yaşamdaki değişim ve dönüşümlerin ilk ortaya çıktığı alan olarak kabul edilebilir. Mizah da değişim ve dönüşümlerle ilgili farkındalıkların oluşturularak sağaltımlarımızın gerçekleştirildiği alandır. Nitekim bugün iş yaşamı ile oyun arasındaki asırlar öncesinin ürünü yapay ayırım, ortadan kalkmaktadır. Yaşam ve oyun birleşmektedir (playbour sözcüğü için bkz. Chatfield, 2012: 114). Özetle yeni dönemin oyun merkezli gelişmeleri, insanlık açısından farklı türden etkiler yapmaya başlamıştır.

21. asrın başında sanal ve dijital araçlar, bağlamlar ve olanaklarla birlikte bireysel davranışlar, alışkanlıkların, dolayısıyla toplumsal normların hızla değiştiği gözlenmektedir. Gazete, radyo, sinema ve televizyon gibi bugün de internet, akıllı telefonlar bireyi ve toplumsal yaşamı, dolayısıyla kültürü biçimlendirmektedir. Eski medyalar gibi, önceki sözlü ve yazılı/basılı kültürün ve bu kültürde var olanların yeni bağlama göçü ve uyumu veya direnci söz konusudur. Teknolojik araçların kullanımının hızla yaygınlaşmasına karşılık, ilgili kültür değişmeleri daha yavaş ortaya çıkabilmektedir. Nitekim eski medya araçlarının (gazete, radyo ve televizyon) kültürel yaşamdaki etkileri daha uzun sürede ortaya çıkmıştır. Bugün ise bu durum çok daha kısa sürede gerçekleşebilmektedir. Bu durum kültür değişmelerindeki gelenek aktörlerinin belirleyiciliğinin teknolojik dinamiklere geçmeye başladığını göstermektedir. Aynı şekilde geleneksel toplumlarda karar alma ve uygulama süreçlerindeki kültürün ve kültür aktörünün etkinliğinin zayıfladığı da söylenebilir. Örneğin akıllı telefonlar, içine girdiği her türlü kültürel mekanı, ortamı ve faaliyeti dönüştürebilmektedir. Son dönemdeki matbu, sanal-dijital mizah içeriklerinde bu konunun yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Aslında kültürün değişim ve dönüşümlere en hızlı uyum sağlayan alanının mizah olduğu burada vurgulanmalıdır.

Bireyin çevrimiçi ve çevrimdışı halleri, dahası hayatları farklı kültürel bakış açılarıyla ve yöntemlerle çözümlenmelidir. Bugün çevrimdışı anlar, gelenek kültürüne ayrılmış gibidir. Yazılı-basılı kültür de, kağıda bağımlılığın ortadan kalkmasıyla dijital-sanal dünyada paylaşılmaya başlanmıştır. Aynı anda birden fazla türde etkileşim aracı kullanılarak eş zamanlı kültürel deneyimin gerçekleştiği sanal-dijital/çevrimiçi yaşam biçimleri yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla kültürel deneyim alanı çeşitlenmekte ve zenginleşmektedir. Çevrimdışı yaratımlar, seyrekleşmektedir. "Gerçek" bireysel deneyim, gözlem, hafızaya aktarım, hatırlama ve derinlikli yorum gibi kültürel üretimin önemli aşamaları önemsizleşmektedir. Geçmiş belirsizleşirken, şimdi yüceltilmektedir. Önceki kültürel üretim, aktarım ve yaşatma faaliyetleri geçmişte bırakılmaktadır. Sözlü ve yazılı/

basılı kültürün saatlerindeki yerine, sanal-dijital teknolojik çoklu/parçalı, değişken, görünürde hızlı, özde yavaş ve yüzeysel dönemlerde yaşanmaktadır. Rahatlama ve yaratma eylemleri, genellikle farklı saatlerin geçerli olduğu kültürler arası geçişlerde ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlu sürekli güncellenen ve bütünlüklü olarak saklanan bir belleğe sahip olmasına karşılık, anılarının anlamını ve öyküsünü yitirmeye başlamıştır. Diğer yandan insani ve doğal olan gelenek kültürü anlamlı öykü ve anılardan oluştuğu için çekiciliğini korumaktadır. Teknoloji için geçmiş yükken, gelenek kültürü için özgünlük ve çekicilik kaynağıdır. Gelenekte geçmiş sürekli güncellenerek saklanır. Diğer yandan veri/bilgi insanla yaşamsal içeriğe dönüşür. Yaygınlaşmak ve etkinleşmek isteyen yeni çağın aktörleri, sık sık insani dijital nostaljiyi belirginleştirirler. Anın ve yeninin peşindeki, aslında dijital geçmişleriyle birlikte yaşamaktadır. Dolayısıyla dijital âlem, insani geçmiş üzerine kuruludur. Sonuçta yaratıcı eylemin ilham tohumları geçmişte, dolayısıyla gelenektedir.

Dijital çağda yaratıcı bireylerin küresel ölçekte artan işbirliği faaliyetleri kültürel yaratımları etkinleştirmektedir. Diğer yandan kültürel içeriklerin marjinal kişi ve gruplar tarafından olumsuz amaçlarla (özel yaşamın ihlali, istismar, çarpıtma, sahtekarlık, bezdiri, metalaştırma) kullanılabilmesi kolaylaşmıştır. Bu tür olumsuzlukları önleyici tedbirlerin küresel işbirliği kapsamında yaşama geçirilmesi gereklidir. Sonuçta dijital çağ fırsatları ve tehditleriyle birlikte yaygınlaşmaktadır.

Akıllı gözlükler ve kulaklıklar, sürekli çevrimiçilik içinde bireylere daha yetkin bağlamsal deneyim ortamları sunmaktadır. Daha önce vurgulandığı gibi, kültür bilgi ve deneyimler bütünüdür. Yeni dijital teknolojiler sayesinde insanlar daha kaliteli bir yaşam sürmeye başlamışlardır. Günümüzde bu tür giyilebilir bireysel cihazlarla kentler ve doğa daha zengin bir şekilde tanınmaktadır. Kültür turistleri de yeni dönemde bu tür teknolojik araçlardan yararlanarak yeni kültürleri deneyimleme fırsatını yakalayabilmektedir. Eş zamanlı çeviri yapabilen akıllı kulaklıklar sayesinde farklı dilleri konuşanlar arasındaki iletişim engelleri ortadan kaldırılmaktadır. Yine akıllı gözlüklerle anında enformasyon ve daha anlamlı yaşantılar mümkün hale gelmektedir. Bu süreçte sözlü ve görsel kültürün etkinliğinin artması beklenebilir. Aynı şekilde yazılı/basılı ürünlere dayalı kültürel tanıtım faaliyetleri de dijital- sanal uygulamalarla geçerliliğini yitirmektedir. Yine engelli bireylerin ve yaşlıların teknolojik gelişmelerle sosyo-kültürel yaşama daha aktif katılımlarının, dolayısıyla katkılarının artabileceği öngörülebilir.

Akıllı giysiler, akıllı bileklikler ve saatler, akıllı dövmele, hologram lensler gibi teknolojik ürünler yeni bakış açıları ve yaşam deneyimleri sunmaktadır. Yeni deneyimler farklı kültürel alan ve ürünleri de beraberinde getirmektedir. Dünyada "siber çağ" özümsemeden artırılmış gerçeklikle "sentez çağı"nın (Gürel, 2017: 123) veya "artırılmış zekâ çağı"nın/ "artırılmış çağın" (King, 2016: 49) temelleri atılmaya başlanmıştır. Yeni çağda değişimin kişisel olacağı, gündelik yaşamın ve davranışların kökten değiştirileceği özellikle vurgulanmaktadır (King, 2016: 49). Her çağın kendi insanını ve kültürünü yarattığını geçmiş deneyimler ortaya koymaktadır. Nitekim yeni çağın teknolojik insanının ise "fütürist bakış açısına/gelecek zekasına sahip ve hibrid olabilmek, otodidakt öğrenebilmek, öğrenmeyi öğrenmek, tasarımcı düşünebilmek, yönderlik yapabilmek, sorumluluk üstlenebilmek, multidisipliner düşünebilmek, meraklı ve yaratıcı olabilmek" gibi belirgin özellikleriyle dikkat çekeceği vurgulanmıştır (Tarhan, 2017: 199- 202).

21. asırla birlikte teknoloji bireyselleşmeye başladı. Taşınabilir, giyilebilir ve gömülebilir teknolojik cihazlarla bir taraftan mahremiyetin ihlali, veri güvenliği sorunu, gerçeklerden kaçış ve

madde bağımlılığı gibi olumsuzluklar, diğer taraftan da daha sağlıklı ve uzun bir yaşam gibi olumluluklar aynı anda ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte toplumsal kesimler (çocuk, yaşlı ve yetişkin, kadın-erkek) arasındaki iletişimin, ilişkilerin ve etkileşimin, dolayısıyla da sosyo-kültürel yapının değiştiği gözlenmektedir.

Elektronik ticaretin gelişmesi gelenek ürünlerinin küresel ölçekte kültürel ekonomik değere dönüştürülmesini kolaylaştırmıştır. İletişim ve eğlence alanında başlayan köklü değişim e-ticaret ve dijital yaşam alanlarında devam etmektedir. Küresel köyün yerini dijital köy almaktadır. İnternet ve lojistik alanlarındaki gelişmelerle yerelin yarattığı değerler küresel tüketicilere kolaylıkla ulaştırılabilmektedir. Özellikle son dönemde “geleneksel, doğal, organik, ev işi, el işi” gibi etiketlerle yeniden büyülenen yerel ürünler küresel pazarın temel çekicilikleri haline gelmiştir. Buna karşılık hızla yaygınlaşan küresel hızlı yemek sektörü yerel mutfak geleneklerini etkilemektedir. E-yemek sektörü kapsamında yöresel mutfak geleneği fastfoodlaştırılırken küresel fastfood yiyecekler gelenekselleştirilerek yerelleştirmekte, bazen de füzyon ürünler ortaya çıkarılmaktadır. Nesnelere internetinin de etkisiyle akıllanan mutfaklarda el ve ev işi yemekler yerine farklı türden (biyobaskı vb.) yemekler hazırlanmaya başlayacaktır. Bugün yemek yaparken anneler yerine tarama motorları ile yemek sitelerinden yardım alındığı gözlenmektedir. Burada internette el ve ev işi yemeklerinin satışını yapan gelenek temsilcisi kadın girişimcilerin var olduğuna dikkat çekilmelidir.

Demokratikleşme, şeffaf yönetim, sürekli çevrimiçilik ve enformasyon gibi yeni dönemin fırsatlarıyla sivil toplum alanında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Kentlerde ve yerelde gelenek kültürü ilgilili sivil toplum kurumlarının sayılarının ve faaliyetlerinin arttığı gözlenmektedir. Bu tür sivil toplum kurumlarının ait internet siteleri (Özdemir, 2006) gelenek kültürünün yeni canlanma ve paylaşım ortamları olarak belirginleşmeye başlamıştır. Farklı coğrafyalarda da olsa gelenek temsilcileri ve meraklıları bu tür internet sitelerini buluşma, görüşme, dahası etkileşim bağlamlarına dönüştürmektedir. Diğer yandan Facebook'taki sülale gruplarının varlığı, bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.

Bireysel ve toplumsal yaşamda değeri belirleyen kültür gibi referans kaynaklarının yerini arama ve tıklanma araçlarının sayısal verileri almaya başlamıştır. Sözlü kültürde gelenek ve temsilcileri sorunlara çözümler üreterek yaşamı yönlendirir. Bu işlevin teknolojik araç ve sistemlere geçişi, sosyo- kültürel değişmelerin de nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan yazılı/basılı kültürün meşakkatli kültürlenme sürecine karşılık internet kolaylıkla tüketilebilen, sözde bilgece, kalıp içerikler sunar. Bugün ayaklı kütüphanelerden tarama motorlarına geçiş dönemi yaşanmaktadır. Kütüphaneler, uzaktan erişilebilen sanal-dijital bilgi ve belge merkezlerine/bankalarına dönüşmektedir. Eleştirmenlerden çok, tüketim sayıları (çok satanlar/ izlenenler vb.) kültürel yaşamı belirlemektedir. Bu belirtiler kağıt çağının kapanmakta olduğunu göstermektedir. Yine siğ ve yüzeysel kültürel içerikler aracılığıyla toplumun kiteselleştirildiği söylenebilir. Çok kere bu siğlaşma, sözlü ve yazılı kültürün içerikleriyle örtülmeye çalışılmaktadır. Dolaşımdaki basit içerikler arasındaki saliselik geçişler, yaşamın temel kültürel faaliyeti haline gelmiştir. Bu süreç kültürel yaratıcılığı köreltirken tüketiciliği yaygınlaştırmaktadır. Kültürel üretimde yaratıcının belirleyiciliği, tüketicie devredilmektedir. Chatfield'in ifadesiyle kültürel üretim yetenekten bağımsızlaşmaktadır (2012: 84). Kültürel üretim ve paylaşımın yönetimi sınırlı sayıdaki aktörün eline geçebilir.

Bugün kültür aktörleri arasındaki rekabet artarken, otorite olma giderek zorlaşmaktadır. Sanal ve dijital bağlamda kültürel üretim ve paylaşımın mekana bağımlılığı ortadan kalmaktadır. Akıllı telefon aynı anda sanal olarak oyun salonu, kahvehane, kitabevi, kütüphane, sinema salonu, tiyatro ve konser salonu işlevini görebilmektedir. Filtreleme gücü bireyden sisteme geçmektedir. Aktif kültürel yaratıcı kesimler yerine pasif izler kitleler genişlemektedir. Bütün bu gelişmeler yazılı-basılı ve elektronik kültürün beslediği kaynak olan sözlü kültürü de, dolaylı olarak etkilemektedir.

Dijital çağda özel yaşam ve iş yaşamı arasındaki ayırım giderek ortadan kalkmaktadır. İş ve eğlence şeklindeki yapay ayırım da etkisini yitirmektedir. Eğlence ve iş yaşamı iç içe geçerek yeniden bütünleşmektedir. Yeni dönemde aynı anda birden fazla yerde bulunmak mümkün hale gelmiştir. Bütün bu gelişmeler sözü edilen ayırım temelinde yaratılan sosyo-kültürel yapının da gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Nitekim meslek folkloru alanında köklü değişimler şimdiden ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarım ve hayvancılık teknolojilerindeki gelişmeler yerel geleneksel kültürün bolluk ve bereket amaçlı pek çok ritüelini etkisizleştirerek eğlencelik köy seyirlik oyunlarına dönüştürmüştür. Dolayısıyla meslek folkloru alanındaki değişimler özellikle kasaba ve küçük kent folkloru üzerinde çok yönlü etkiler yapabilecektir.

Kültürün büyük bir bölümü *eğlence* bağlamında ve eğlence olarak yaratılmakta ve yaşatılmaktadır. Dijital- sanal teknolojik gelişmeler eğlencenin yaşamdaki hâkimiyetini pekiştirmektedir. Bugün eğlence teknolojileri toplumun tüm kesimlerini etkisi altına almıştır. Bu kapsamda yeni eğlence mekanları, türleri, araçları ve ortamları yaratılmaktadır. Geleneksel ev eğlenceleri yerini, ev eğlence sistemleri almaktadır. Bu ve benzeri gelişmeler gerçek/canlı/doğal/sözlü kültür eğlence geleneklerini etkisizleştirebilmektedir. Eğlencelerin etkisizleşmesi genel olarak gelenek kültürünün temel yaratım, aktarım, paylaşım ve değişim süreçlerinin güçsüzleşmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan gelenek kültürü eğlencelerine katılanların mobil telefonlar nedeniyle sürekli çevrimiçi kalmaları nedeniyle dikkatlerinin dağıldığı ve kültürel deneyim yoğunluğunu yaşayamadıkları gözlenmektedir. Bu çağın temel özelliğini, “iki arada bir derdelik/ ne tam burada ne tam oradalık”, özette araftalık oluşturmaktadır. Gözü ve aklı cep telefonunda olan katılımcıların geleneksel bilgi ve deneyimleri yetkin bir şekilde içselleştirebilmeleri de pek mümkün olamamaktadır.

Yedi gün 24 saat çevrimiçilik bireyleri, hızla küresel tüketim toplumunun üyeleri haline getirmektedir. Böylelikle küresel popüler, dolayısıyla tüketim kültürü hızla yaygınlaşmakta ve etkinleşmektedir. Burada yeni dönemin paylaşım ekonomisiyle bu değerlendirme arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekilmelidir. Akıllanan araçlarla kişisel verileri (tercih, eğilim, tutum vb.), dahası sırları ele geçirilen kullanıcılar, bireysel reklamlarla sürekli olarak tüketim konusunda ayarlanmaya çalışılmaktadır. Küresel popüler kültür öncelikle yerel ve ulusal kültürler üzerinde olumsuz (tektürleştirici, belirsizleştirici vb.) etkiler yapabilmektedir. UNESCO'nun yaşayan kültürel mirasın özellikle eski ve yeni medyanın söz konusu tektürleştirici ve bozucu etkilerine karşı korunmasına yönelik çabaları bu konuda oldukça anlamlıdır. Yerleşimin yeni açısından bir engel mi, yoksa bir değer kaynağını mı olarak değerlendirileceği tercihi, ilgili süreçleri biçimlendirmektedir. Nitekim bir taraftan yeniyi olumsuzlukların kaynağı olarak kabul etmek, diğer taraftan da söz konusu yeneden yardım dilemek tutarsızlığı ile sık sık karşılaşılmaktadır. Olgular, dolayısıyla sorunlar taraflı ve gerçekçi olmayan yaklaşımlarla çözümlenemez. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde ge-

nellikle olumsuzluk olarak algılanan gerçekçiliğin ve olguların bütün boyutlarıyla ele alınmasının bu süreçte vazgeçilmez olduğu burada mutlaka vurgulanmalıdır. İnsani tarafılık, kültürel yaşam açısından önemli olabilirken kültürel sorunların çözümündeki temel engellerden biridir. Bu çalışmada örneklendiği üzere iç ve dış dinamikler ve gelişmeler (son dönemdeki dördüncü teknolojik devrim vb.) dikkate alınarak geliştirilen özgün yaklaşımlarla SOKÜM çalışmalarına katkı sağlanabilir. Sürekli birkaç sayfalık sözleşmenin ne olduğunun açıklanması veya romantik kalıplaşmış verilerin tekrarlanması yerine bağlamsal değişimleri de önemseyen yaratıcı çözümlerin ortaya konulması, daha yararlı ve akılcıdır. Ayrıca dijital-sanal kültür çağında SOKÜM yerine “*yaşayan kültürel miras/bellek/hazine*” teriminin hızla yaygınlaşması, oldukça anlamlıdır. Bu kapsamda uluslararası sözleşmelerin de özellikle dijital- sanal kültür bağlamı dikkate alınarak güncellenmesi veya yenilerinin geliştirilmesi gerektiğine işaret edilmelidir.

Kültürel ve yaratıcı endüstriler üçüncü ve dördüncü sanayi/teknoloji devrimleriyle paralel olarak özerkleşmiş, çeşitlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Kültür endüstrisi, son iki sanayi devrimlerinin etkisiyle kültür endüstrilerine dönüşmüştür. Özellikle sanal ve dijital teknolojiler kültür endüstrilerinin yerleşik yapısını hızla değiştirmektedir. Kültür endüstrileri, yaratıcı sektörlerle bütünleşmekte, dahası kültürel ve yaratıcı endüstriler haline gelmektedir. Diğer yandan son teknolojik gelişmeler, kültürel ve yaratıcı endüstrilerin ürünüdür. Bu süreçte kültürel miras ve öz sanat alanlarının yaratıcı kaynak olarak etkinliği ve önemi artırmıştır. Yazılım, dijital teknoloji, internet ve oyun gibi farklı sektörleri de içeren kültürel ve yaratıcı endüstriler geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin daha etkin ve çok yönlü olarak değerlendirilmesini ve yaşatılmasını sağlamaktadır (Özdemir, 2012). Yapay bellek çalışmaları ve artan depolama kapasitesi, bir taraftan içerik endüstrilerinin gelişmesini, diğer taraftan da kültürün içerik endüstrileri aracılığıyla metalaştırılması sürecini hızlandırmıştır. Bu kapsamda dijital içerik yönetiminin (Handley ve Chapman, 2015) öneminin arttığı gözlenmektedir. Aynı şekilde dijital belleğin insani belleğin yerini almaya başlamasıyla birlikte gelenek temsilcilerinin geleneksel kültürel paylaşım ve aktarım rolleri belirsizleşebilir.

Gelenek değişerek ve dönüşerek olgunlaşır, etkinleşir, bazen de çatı geleneğe dönüşerek yeni geleneklerin yaratılmasına kaynaklık eder. Bu süreçler, bugün geleneğin doğal ortamı yerine dijital- sanal bağlamda gerçekleşmeye başlamıştır. Örneğin aşıklık geleneğinin usta-çırak ilişkisine dayalı eğitim-icra düzeni, zamanla yerini plak çıkarmaya, radyo ve televizyon yayınlarına katılmaya bırakmıştır. Bugün ise aşıklar kendilerine ait internet sitelerinde sanatlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Özdemir, 2012).

Sanayileşmenin ve teknolojik gelişmelerin insanı doğadan uzaklaştırdığı, dahası *insan-doğa ilişkisini* etkisizleştirdiği sıklıkla dile getirilmiştir. Üçüncü sanayi devrimiyle başlayan gelişmeler kas gücüne dayalı rutin işlerin robotlara devredilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu süreç yaratıcı zekâyı ön plana çıkarmaktadır. Bu durum insan ve doğa ilişkilerini güçlendirmektedir. Geçen asrın sonundan itibaren çevrecilik, doğal yaşamın korunması, organik beslenme, doğal terapi, alternatif ve tamamlayıcı tıp gibi alanlardaki farkındalığın ve duyarlılığın gelişmesi, bu tespitin yerindeliğini ortaya koymaktadır. Ormanların yaşatılmasında ve genişletilmesinde bugün dijital teknolojilerle görüntülenerek incelenebilmekte ve insansız hava araçlarıyla (dron vb.) tohum serpmeye işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Bacasız dördüncü sanayi devriminin doğa dostu yaklaşımlarıyla gelişen birey- doğa etkileşimleri temelinde özgün kültürel ürün ve uygulamaların

ortaya çıkarabileceğini söylenebilir. Dijital teknolojilerin katkılarıyla çevrenin daha yetkin bir şekilde algılanması ve değerlendirilmesi mümkün hale gelmiştir. Sonuçta bütün bu gelişmeler insan-doğa etkileşimlerinin ürünü geleneksel deneyim ve bilgi belleğinin öneminin fark edilmesine neden olmaktadır.

Ev otomasyonu, bağlantılı ev, *akıllı ev* gibi teknolojik gelişmeler özel yaşamı biçimlendirilmektedir. Ev teknolojileri mutfak geleneğini de değiştirmektedir. Bugün nesnelere interneti sayesinde akıllı buzdolabı tarafından tedarikçilerin bilgisayarına gerekli siparişler verebilmektedir. Yine akıllanan buzdolabı, kullanıcıya hangi yemeği hazırlayabileceği konusunda öneriler sunabilmektedir. Danışılan annenin ve hünere ev kadınının yerini, akıllı buzdolapları veya fırınlar almaya başlamıştır. Dünya mutfak geleneklerinin veri tabanına sahip akıllı bir ev rehberi sayesinde farklı coğrafyaların yemekleriyle yeni füzyon yemekler hazırlanabilecektir. Bugün internetin en çok paylaşılan içeriklerinden olan yöresel mutfak geleneklerinin yerel kalabilmesi mümkün değildir. Zamanla aile bireylerinin alışkanlıklarını algılayıp ev yaşamını düzenleyen sistemlerin geliştirilebileceği öngörülmektedir (Greengard, 2017: 105). Bu tür ev teknolojilerinin (uzaktan ev veya ev araçlarının yönetilmesi, akıllı kilitler ve panjurlar, akıllı termostat, fırın ve buzdolapları, akıllı prizler, güvenlik kayıt-uyarı-önlem cihazları, akıllı halı ve kameralar sayesinde acil sağlık hizmetlerinin yürütülmesi vb.) gelişmesiyle tekli yaşam tarzının yaygınlaşabileceği söylenebilir. Büyük aile sistemi temelinde yaratılan gelenek kültürünün tekli yaşam tarzındaki durumu henüz tartışılmamaktadır. Belki de tekli bir yaşam sürenler, gelenek kültürünü dijital-sanal ağlarda deneyimlemeyi seçebileceklerdir. Özellikle gençler ve yaşlılar arasında bu tür küçük ve akıllı konutlarda kalanların sayısının artması muhtemeldir. Akıllı, küçük konutlarla sağlıklı ve rahat bir yaşlılık dönemini geçirmek mümkün hale gelmektedir.

Kültür eğitimi açısından internet, mobil ve dijital teknolojilerin önemli etkilerinin ortaya çıkmakta olduğu gözlenmektedir. Çekirdek ailenin yaygınlaşması, geleneksel kültürel mekân ve vesilelerin ortadan kalkması, gelenek temsilcilerinin etkisizleşmesi gibi nedenlerle kültürel eğitim ve kuşaklar arası kültürel aktarım alanında ortaya çıkan sorunların yeni dönemin teknolojilerinden yararlanılarak giderilmesi mümkündür. Sanal ve dijital bağlam ve araçlar yaşayan geleneksel kültürel belleğin yeni nesillere aktarılmasını kolaylaştırabilir. Gelenek temsilcinin temel işlevlerinden biri olan “kodlama”, “veri elde etme ve işleme”, “değer yaratma ve depolama/yaşatma”, “kültür yaratma ve yaşatma, dolayısıyla yaşam için standartlar/kurallar/ referanslar belirleme” işlevleri bugün yavaş yavaş yapay zekanın eline geçmektedir. Gelenek kültürü, referans kaynağı veya rehber olduğu sürece yaşayabilmektedir. Rehberi ve referans kaynağıyla birlikte birey ve toplum da değişmektedir. Akıllı telefonların neleri yapabildiği düşünüldüğünde, söz konusu değişimin boyutları daha kolay fark edilecektir. Diğer yandan gelenek kültürünün eğitimi konusundaki kültür aktörüyle fiziksel olarak aynı ortamda veya mekanda bulunma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Dijital kültür eğitimi, geleneksel kültür eğitiminin yerini almaktadır. Nöroteknolojik gelişmelerin kültür aktarımı ve eğitimi sorunlarını kökten çözümlenebileceği öngörülmektedir.

Kent kültürü araştırmaları açısından da yeni teknolojik devrimin önemli etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Akıllı kentler kapsamında konutlar, sokaklar, meydanlar ve tarihi yapılar kendi öykülerini anlatabilecektir. Giyilebilir dijital cihazlar sayesinde kentin farklı yanları hakkında ayrıntılı dijital verilere ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Bu da dijitalleşen kültürel bellek sayesinde

kent markalarının yaratılmasını kolaylaştıracaktır. İnsan ve kent etkileşiminin gelişmesi kültürel yaşamı da farklılaştırmaktadır. Bu tür teknolojilerle bir kentin her yönüyle duyumsanması ve deneyimlenmesi mümkün olacaktır. Bütün kent dijital bir belleğe dönüşmektedir. Dijital verilerle anlamlandırılan kentin sakinleriyle buluşması ve kaynaşması erken yaşlardan itibaren ve çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylelikle yaratıcı kesimlerce kent belleğinin yeni özgünlüklerle zenginleştirilmesi kolaylaşmaktadır. Kent tutkunlarının ürettiklerinin meraklılarınca deneyimlenmesinin önündeki fiziksel engeller ortadan kaldırılmaktadır. Bu süreçte geleneksel kültür belleğinin kent belleğine katılarak özgünlük kaynağı olarak değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir.

Sanal ve dijital kültürel deneyim daha küçük bir bedel gerektirirken, canlı/doğal/ gerçekçi deneyimler giderek pahalalanmaktadır. Bu nedenle gelenek kültürünün “yaşayan kültürel hazine” olarak tanımlanması, yerinde bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle gelenek kültürü değerlendirilmesinin temel nedeni “yaşayan, canlı, fiziksel ve gerçekçi bir deneyimler bütünü” olmasıdır. Dolayısıyla yeni dönemde yaşayan kültür mekanları ve kentleri oldukça rağbet görecektir. Aynı şekilde dijital-sanal gösteriler, sanılanın aksine canlı performanlara, yaşayan kültürel mekanlara ve aktörlere olan ilgiyi artıracaktır.

Tarım ve hayvancılık teknolojilerindeki gelişmeler geleneksel kültür belleği üzerinde farklı türden etkiler yapmıştır. Aşların geliştirilmesi ve uygulanması yerel baytarlık alanındaki geleneksel bilgi ve deneyim belleğini etkisizleştirmiştir. Bu süreçte tarım ve hayvancılıkla ilgili bolluk ve bereket ritüellerinin önemli bir bölümü de işlevini yitirerek ortadan kalkmış veya geleneksel tiyatro kapsamında parodileştirilmiştir. Diğer yandan modern ilaçlar, araçlar ve aletlerin kullanılmasıyla geleneksel tarımla ilgili deneyim ve bilgi belleği unutulmaya başlanmıştır. Nitekim bugünün çiftçileri “neyi, ne zaman dizecekleri ve nasıl yetiştirecekleri, ürünü tazeliğini koruyarak nasıl pazara ulaştıracakları, iklim değişikliklerine nasıl uyum sağlayacakları” konusunda geleneksel bilgi ve deneyim belleği yerine, tarım teknolojilerine (uydu, dijital sulama ve ilaçlama sistemi, sensör vb.) başvurumaktadırlar. Özellikle son dönemde teknolojik tarım karşısında “doğal tarımın” yaygınlaştığı da gözlenmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere, doğal tarım geleneksel deneyim ve bilgi belleğinin önemini ve değerini artırmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin, bir taraftan genetiği ile oynanamış ürünler yetiştirip gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere ihraç ederken, diğer taraftan da dünyadaki geleneksel tarım bilgi belleklerine sahip olarak kendi vatandaşlarını beslemek için doğal ürünler yetiştirmeye çalışmaları ilginçtir.

Kültürün temel işlevlerinden birini de “kontrol ve değerlendirme” meydana getirmektedir. Folklorun temel işlevlerinden biri de “geleneksel kontrol ve değerlendirme”dir. Diğer bir deyişle gelenek kültürü bu kontrol ve değerlendirme sürecinin ürünüdür. Bugün ise bireysel ve toplumsal denetleme dijital teknolojilerle gerçekleştirilebilmektedir. Sadece güvenlik açısından değil, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam açısından da dijital kontrol önemli hale gelmiştir. Son dönemdeki bireysel tercihlerde sanal ağlardaki çeşitli dereceleme/puanlama ve şikâyet içerikleri etkili olmaktadır. Bugünün ürün ve hizmet arz edenleri, sanal- dijital ortamdaki kullanıcı değerlendirmeleriyle sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Sosyal medya değerlendirmeleri yerleşik denetleme sistemlerinden çok daha etkili hale gelmiştir. Gelenek kökenli ürünler, mekânlar ve uygulamalar da sanal- dijital denetleme kapsamına dâhil edilmiştir. Özellikle kültür turizmi merkezlerine dönüşen yereldeki yerleşim birimleri hakkında da bu türden değerlendirmeler yapılmaktadır. Geleneksel değerlendirme

sisteminde yetişen veya etkisinde olan yerel aktörlerin henüz bu tür değerlendirmeleri yeterince önemsedikleri söylenemez.

Dördüncü teknolojik çağın gelenek kültürünün farklı alanlarda değerlendirilmesi açısından yeni olanaklar ve fırsatlar sunmaktadır. Nitekim kültür turizmi, medya endüstrileri, elektronik oyun, dijital müzik gibi alanlarda gelenek kültüründen daha etkili olarak yararlanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Dolayısıyla yeni dönemin getirdiği bu türden olguların da kültür araştırmacıları tarafından incelenmesi gereklidir. Bir başka ifadeyle sanayileşme ve teknolojik gelişme gelenek kültürüyle birlikte folklor/kültür bilimi araştırmaları alanını da değiştirmektedir.

Yeni dönemde *otonom araçların* yaygınlaşması beklenmektedir. Bugün yaygın olarak kullanılan “seyir kontrol, otomatik fren, şerit takip, otomatik park” gibi sistemler tamamen otomatik çalışan araçların ve akıllı yol ağlarının habercileridir. Ulaşım alanında sigorta, vergi ve diğer trafik ihlallerinden elde edilen gelirlerde önemli azalmalar meydana geleceği öngörülmektedir. Yine otonom araçların ortak kullanımının yaygınlaşmasıyla otomobil sahipliği önemini yitirebilecektir. Buna karşılık yaşlı ve engellilerin yaşama daha aktif katılımları, trafik kazalarının önlenmesi, güvenli sürüş, stressiz ulaşım, doğa dostu taşımacılık gibi olumluluklar da yeni dönemde ortaya çıkacaktır. Taşıt folkloru ise yeni dönemle birlikte etkisizleşebilecektir. Kullanılan taşıtların bireysel ve toplumsal ifade araçları olarak kullanılması kısa bir süre içinde tarihe karışabilir. Diğer yandan otonom araçlar sayesinde kültürel yaratım, paylaşım ve deneyim için daha fazla zamanın ayrılması sağlanabilir.

Kültür, bireylerin karar vermelerinde etkili olan bir bellek işlevini görür. Yeni dönemde kültürün söz konusu doğal ve insani yanı yapay zekâya devredilmektedir. Aslında bugün mobil teknolojiler sözü edilen karar verme süreçlerinde insandan daha etkili olmaya başlamıştır. Bugün adres sorma, telefon rehberine bakma, gazeteden kiralık veya satılık ev veya eşya arama gibi uygulamalar ortadan kalkmıştır. Mahalledeki tanıdıkların yerine kişisel özelliklerin girilmesiyle uygun eş bulan bilgisayar uygulamaları oldukça rağbet görmektedir. Bir bakıma müstakbel eşinin seçiminde birey kendisi veya yakınları yerine, algoritmalara başvurmaktadır. Sağlık alanındaki tahliller ve değerlendirmelerin bir bölümü doktor yerine yapay zekâ tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde dijitalleşen geleneksel deneyim ve bilgi belleğinin bazı aşamalarda işlenmesini yapay zeka üstlenmiştir. Nitekim bugün atalara danışmak yerine, sanal- dijital uygulamalara başvurmak yaygınlaşmaktadır. Daha hızlı ve ulaşılabilir olmak insani danışma olgusunu fosilleştirmektedir. Dolayısıyla danışma/rehberlik amaçlı fiziki kültürel etkileşim ortamları ve aktörleri de önemini yitirmektedir.

Gelenek kültürü toplumsal yaşamda eşitleyici bir işleve sahiptir. Buna karşılık dördüncü sanayi devrimi insanlar arasında rekabeti, dolayısıyla eşitsizliği artırabilir. Yeni teknolojik devrimden yararlananlar ve yeterince yararlanamayanlar arasında yaşam kalitesi ve kültürün geliştirilerek yaşatılması bakımlarından farklılıklar ortaya çıkabilir. Dijital eşitsizlik (dijital açıdan zenginler ve fakirler; Greengard, 2017: 158- 159), bireysel ve toplumsal yaşamı etkileyebilecektir. Yine aşağıda belirtileceği üzere nöroteknolojiler alanındaki gelişmeler de söz konusu eşitsizliği artırabilir.

Boş zaman, kültür gibi teknolojinin de temelini oluşturur. İş ve boş zaman ayrımının söz

konusu olmadığı geleneksel toplumda kültür yaşamın doğal akışında ortaya çıkıyordu. Birinci ve ikinci sanayi devrimlerinin getirdiği uzun çalışma saatlerin de etkisiyle boş zaman kavramı belirginleşmiş ve bu alanla ilgili profesyonel değerlendirme etkinlikleri geliştirilmeye başlanmıştır. Gelenek kültürü açısından bu durum sorunlu bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Nitekim kültürün önemli bir bölümü boş zamanda yaratılmakta ve deneyimlenmektedir. Sanal ve dijital teknolojik çağda da boş zamana odaklanması bu nedenle şaşırtıcı değildir. Dahası ikibinlerin tekillik aşırısında kültürün deneyimlerden oluştuğu gerçeğinin belirginleşmesi doğal bir gelişmedir. Boş zaman değerlendirme araç ve yöntemlerindeki değişimler yaşam tarzını, dolayısıyla kültürü de değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bugün çevrimdışı olarak geçirilen anlar, olağandışı olarak tanımlanmaktadır. Çevrimdışı alanların oluşturulması fikri, sanal- dijital kuşatılmışlık karşısında bireyin özgürlüğünü temsil eder hale gelmiştir. Gelenek kültürü ve mekânları, söz konusu çevrimdışı alanların en çekici ve etkilileri olarak belirginleşmektedir. Bireysel, doğal yaratıcılık ve üretkenlik bu tür bağlantısız anlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda geçmişin hatırlama becerisi yitirilmeden gelenek temelli yaratıcılık faaliyetleri gerçekleştirilebilmektedir. Bezdirici enformasyon yüklemesi yapan sanal ve dijital bağlamın aksine, gelenek kültürü bireye dilediğini, arzuladığı anda kullanma özgürlüğü sunmaktadır.

Robotların öneminin artmasıyla dinlenmeye, dolayısıyla boş zamanların değerlendirilmesine daha fazla zaman ayrılabilir. Bu durum kültürel yaratım, icra ve paylaşım açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Sağlıklı yaşam olgusunun yaygınlaşmasıyla bugünün dezavantajlı kesimlerinin kültürel alana aktif katılmaları sağlanabilecektir. Esnek çalışma uygulamalarının yaygınlaşması da kültürel faaliyetlere çalışan kesimlerin katılımlarını kolaylaştırabilecektir. Aslında kültür gibi, teknoloji de yaşamı kolaylaştırmayı hedefler. Günlük 8 saatlik rutin çalışma sisteminin sosyal normları, değerlendirme ve yaşamı bölümlenme yaklaşımları yeni dönemde ortadan kalkabilecektir. Paranın yönetiminin algoritmaların eline geçmesi ise kültürel ekonomik alanda değişimlere neden olabilecektir. Bu durumdan para merkezli kültürel üretim ve paylaşım süreçleri de etkilenecektir. Blockchain üzerinden her türlü değer değiş tokuşunun gerçekleştirilmeye, cüzdanın dijitalleştirilmeye ve dijital ödeme sistemlerinin devreye sokulmaya başlanmasıyla birlikte yerleşik ticari yaşam (çek, senet, muhasebe sistemleri vb.) ve alışveriş kültürü değişecektir. Ticaretteki sözün senet olduğu dönemler geride kalabilir. Sonuçta değer değişimindeki geleneksel bilgi ve deneyimin önemi ve belirleyiciliği ortadan kalkmaktadır. E/İ- ticaretin yaygınlaşması esnaflık teşkilatının zayıflamasına neden olmaktadır.

Kültürel yaşamda biriktirmek ve paylaşmak esastır. Dördüncü sanayi devriminde de paylaşımın ve paylaşım ekonomisinin önemsendiği görülmektedir. Ev, araba, alet gibi varlıkların ortak kullanımı (kiralınması vb.) yeni dönemde yaşamın doğal uygulamaları haline gelecektir. Gelenek kültüründe sahiplenme önemsenir. Diğer yandan gelenek kültürü imece ve ödünç alıp- vermeyi yüceltir. Belki de yeni dönemde yaygın bir şekilde kullanılacak eskiye ait temel uygulamalardan birini ortak kullanım ve paylaşım oluşturacaktır. Bu durum varlıklardan daha verimli bir şekilde yararlanılmasını sağlayacaktır. Diğer yandan tüketim kültürü açısından gelecek pek parlak değildir. Yeni dönemde çok tüketmek yerine, çoklu kullanım belirginleşmektedir. Sermaye biriktirmek yerine, yaratıcı zekâ daha önemli hale gelmektedir. Geçmiş sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya ait mülkiyet kavramı yeniden içeriklendirilmektedir. Abonelik uygulamalarının ve daha az tasarruf etmenin yaygınlaşmasıyla mülkiyet sahipliği etkisini yitirebilir. Aslında bütün bu değişimler varlık,

mülk, mülkiyet merkezli yerleşik sosyo-kültürel yapıyı dönüştürmektedir. Bugün en büyük perakendeci Amazon'un bir mağazası, en büyük konaklama sunucusu Airbnb'nin bir oteli ve en büyük ulaşım sunucusunun bir tek otomobili yoktur (Schwab, 2016: 170). Gelenek kültürünün mülkiyet anlayışı bu kapsamda yeniden değerlendirilebilir. Geleneksel toplumun ortak mülkiyetini oluşturan folklorun bu açıdan yeni dönemde nasıl bir rol üstleneceği belirsizdir.

Son dönemdeki gelişmelerle birlikte yaşamın diğer alanları gibi kültürel alanda da “yeniden ve kişiye özgü üretim” kolaylaşmaktadır. Örneğin 3D baskı veya eklemeli imalat, yeni dönemde yaşamın farklı alanlarında da kullanılabilir. Bireysel tasarım merkezli üretim hızla yaygınlaşmaktadır. Bu süreçte 3D yazıcı tasarımcılığı ile ilgili fikri mülkiyet ve tescil alanlarında yeni düzenlemelere gerek duyulabilir. Bu kapsamda ev ve el işi üretimler konusunda bazı olumsuzlukların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Tespih, baston, kaşık, takı gibi farklı el işleri 3D baskılarla elde edilebilir. Yazı ve süsleme sanatlarında da benzer değişimler yaşanabilir. Gelenek ustaları veya geleneksel meslekler açısından gelecekte önemli sorunlarla karşılaşılabilir. Aynı şekilde anonim üretimler konusunda da önemli gerilemeler yaşanabilir. Diğer yandan geleneksel bilgi ve deneyim belleği küresel ölçekte erişime açılarak özgün yeni yaratımlara kaynaklık edebilir. Biyo-baskı sürecinde üretilen organların kullanımının, dolayısıyla kişiselleştirilmiş tıbbın yaygınlaşması, yaşam kalitesinin ve süresinin artışı sosyo-kültürel yaşam üzerinde farklı etkiler (etik tartışmalar dâhil) yaratabilir. Benzer şekilde gıdaların basılır hale gelmesiyle bireye özgü güvenli beslenme sistemleri geliştirilebilir. Üretici- tüketici ayrımı gıda baskısıyla önemsizleşebilir. Yerleşik mutfak- beslenme gelenekleri ve tarım alanında farklı değişimler ortaya çıkabilecektir. Tasarım yiyecekler ve içecekler tüketilebilir. Dolayısıyla yaşam kültürü alanı yeniden kurgulanmaktadır.

Gen düzenleme teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte tasarım canlılar konusu tartışılmaya başlanmıştır. Genetik hastalıkların tedavisinin daha ucuz ve zahmetsiz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, yaşam kalitesini ve süresini artıracaktır. Tüp bebek uygulamasının gelenek kültüründeki doğum inanç ve uygulamalarının önemli bir bölümünün etkisizleştirdiği düşünüldüğünde gen teknolojilerindeki gelişmelerin tesirinin daha kapsamlı olabileceği söylenebilir. Diğer yandan sanal ortamda göbek bağı gömme hizmeti veren postmodern geleneksel girişimciler ortaya çıkmıştır (<https://www.gobekbox.com/>). Bugünkü yaşlılık dönemi rahatsızlıklarının gen teknolojileriyle giderilebileceği öngörülmektedir. İnsan embriyosunun DNA'sının değiştirilmesi konusu etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özetle bütün bu teknolojik gelişmeler geçiş dönemleri ile ilgili gelenek kültürü belleğini dönüştürebilecektir.

Yeni dönemin en önemli değişim dinamiklerinden birini de nöroteknolojiler alanında gelişmeler oluşturacaktır. Bugün bu alandaki çalışmalara büyük fonların ayrıldığı gözlenmektedir. Beyin faaliyetlerinin izlenmesi ve beynin dünyayla birlikte nasıl değiştiğinin incelenmesi, bu tür çalışmaların temel hedefleri arasındadır. Engelliler, madde bağımlıları, zihinsel hastalar bu teknolojiler sayesinde sağlıklı bir yaşam sürebilecekler ve kültüre katkıda bulunabileceklerdir. Bununla birlikte bu tür teknolojilerle beyin korteksinin daha etkin hale getirilmesiyle daha zeki ve yaratıcı bireylerin ortaya çıkabileceği sıklıkla dile getirilmektedir. Yapay bir belleğin insan beynine yerleştirilmesiyle sonuçlanabilecek bu tür bir gelişme bireysel ve toplumsal yaşamı önemli ölçüde etkileyecektir. Bütün bu gelişmeler bir taraftan düşüncelerin, duyguların, isteklerin deşifre

edilmesiyle mahremiyetin kaybına neden olurken diğer taraftan da insani yaratıcılığın ortadan kaldırılabileceği korkusunu yaygınlaştıracakları ileri sürülmektedir. Beyne dayalı ayrımcılığın artması, insan- makine ayrımının belirsizleşmesi ve iletişimin bedensizleşmesi gibi muhtemel gelişmeler kültürel yaşamı da biçimlendirebilecektir. Bellek restorasyonu ile ilgili araştırmalar kültürel bellek değerlendirmelerini de kökünden değiştirebilecektir. Bu tür teknolojik gelişmeler, bellek yönetimi alanını daha belirgin hale getirecektir. Kültürel bellek aktarımı veya kültürle(n)me süreçleri yeni dönemde nöroteknolojik bir işleme/uygulamaya dönüştürülebilir. Kapasitesi ve hızı yönetilebilen beyne sahipliğin kültürel bellek zenginliğinin ve etkinliğinin, dolayısıyla yaratıcılığının getirebileceklerini öngörmek heyecan verici olduğu kadar, yerleşik yaşam açısından farklı sonuçlara neden olabilecektir. Yaklaşık 30 yılı aşkın bir sürede insanların zihinlerini bilgisayarlara yükleyip sayısal olarak ölümsüzleştirecekleri öngörüsü ve transhümanistlerin diğer görüşleri (Gürel, 2017: 113- 114) de dikkate alındığında bireysel yaratıcılık ve kültürel bellek ile ilgili yerleşik kabul ve değerlendirmelerin yeni dönemde tümünün gözden geçirilmesi gerekebilir.

İnsanın kainat, dolayısıyla uzay ile ilgili merakı, dahası etkileşimi farklı türden kültürel ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kozmogoni, ufo folkloru, bilimkurgu edebiyatı ve sinema türü vb. bir yana bırakılırsa, son dönemde uzayda yaşam konusu dördüncü sanayi devrimiyle birlikte daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar ve gelişmeler kültüre, dolayısıyla kültürel araştırmalara yeni boyutlar kazandıracaktır. Böylelikle kültürü oluşturan alanların yeni dünyalara/gezegenerlere/bağamlara göre dönüşebileceği, yeni alanların, ürünlerin ve geleneklerin ortaya çıkabileceği öngörülebilir. Uzay/Evren kültürü araştırmaları geleceğin müstakil çalışma alanlarından birine dönüşebilecektir. Uzay ile ilgili kültürel alanın eskiliği ve zenginliği dikkate alındığında insanoğlunun bu tür kültürel araştırmalara hazır ve istekli olduğu söylenebilir. Kurgudan gerçekliğe geçiş, insanoğlunu her dönem heyecanlandırmıştır. “Evrendeki ve dünyadaki kurgunun çözülmesi”, bilimle kültürü birleştiren ortaklıktır. Bu kapsamdaki çözüm de ratslan-tılar bir yana bırakıldığında, genellikle bilimsel ve kültürel kurguların eseridir.

Somut olmayan olarak da tanımlanan yaşayan kültürel mirasın müzelenmesi konusunun yeni teknolojik gelişmeler göre yeniden değerlendirilmesi gereklidir. Kültürün mekanıyla birlikte deneyimletilmesinin mümkün olmadığı durumlarda sanal ve dijital teknolojilerden etkili bir şekilde yararlanılabilir. Keza dijital kültür genellikle ağlarda üretilmekte ve paylaşılmaktadır. Bugün internet, yaşayan kültürel mirasın veya gelenek kültürünün küresel sanal- dijital müzelerine dönüşmeye başlamıştır. Müzelere sanal ziyaretlerin yapılabilirdiği, dijital müzeciliğin hızla geliştiği bu dönemde “sanal- dijital kültürel miras müzeleri”nin yaygınlaşacağı öngörülebilir. Artırılmış gerçeklik teknolojileri kendi öykülerini anlatan yapıların, sokakların, meydanların ve müzelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Dahası kentlerin tamamı hızla dijital müzelere dönüşecektir. Özetle fiziksel mekan bağlantılı müzecilik yaklaşımlarının gözden geçirilebilmesi gerekecektir.

Sonuç:

Kültür araştırmaları disiplinler arası yaklaşımları ve işbirliğini gerektirmektedir. Buna karşılık Türkiye’de kültürle ilgili değerlendirmeler genellikle içe dönük bakış açılarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bildiride ise yaşamın diğer alanları gibi, kültürün de iç ve dış dinamikleri önemseyen disiplinler arası veri, yöntem ve yaklaşımlarla daha yetkin bir şekilde incelenebileceği örneklenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kültürün işlevleri ile ilgili değerlendirmelerin de yeni gelişmelere

uygun olarak gözden geçirilmesi gereklidir. Yukarıda kültürün “güvenlik ve denge sağlayıcı, yaşamı genişletici, istikrar sağlayıcı, güvenli anlam yaratıcı, yaratıcı bağlam ve kaynak oluşturucu, sanal birleştirici/ bağlayıcı, özgünleştirici vb.” işlevlerinin yeni dönemde de etkinleşerek devam edeceği de ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Asıl tartışılması gereken dördüncü sanayi devriminin de etkisiyle bir taraftan geleneksel kültür değerlerinin ve belleğinin bugünkü yaşamı beslemesini, diğer taraftan da yeni yaşamın getirdiklerinin içselleştirilmesinin eş zamanlı olarak nasıl gerçekleştirileceği konusudur. Yaklaşık üç asrı aşkın bir süredir sanayi devrimlerinin olumlu katkılarının yanında, olumsuz sonuçlarının da bulunduğu görülmüştür. Nitekim dördüncü sanayi devriminin de sosyal eşitsizliği, işsizliği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği artırabileceği, toplumsal sınıf yapılanmasını değiştirebileceği ve alt-orta sınıflar üzerinde baskı oluşturabileceği sıklıkla dile getirilmektedir. Diğer yandan tarih, pek çok toplumun gelenek kültürü ile yeni teknolojik devrimleri ve yaşam tarzlarını yeterince bütünleştiremediğini göstermektedir. Bu durum toplumsal, dolayısıyla kültürel sorunların da kaynağını oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Teknoloji yaratıcılığı ile kullanıcıyı ayırmasının anlaşılabilmesi ve ortaya çıkan sosyo-kültürel değişimlerin gecikmeli olarak algılanması ve değerlendirilmesi, pek çok sorunun da kaynağını oluşturmaktadır. Bu tür ülkelerde sanayi devrimleri, kente göç, teknolojik gelişmeler vb. kökenli kültürel değişimlerin altında kalan toplumun büyük bir bölümü geçmiş ile rehabilite edilmeye çalışılır. Çok kere bu durum ilerlemeye karşı ulusal ve küresel ölçekte, eğitimsizlik kaynaklı ve ideolojik temelli olumsuz olayların çıkmasına da neden olabilir. Özellikle teknolojik devrimlerin ve gelişmelerin kendi geleneksel yaşam ve kültürleri üzerinde olumsuz etkilere sahip olduklarını düşünerek bazı kesimler karşı bir tutum takınabilirler ve kurgulanan bir geçmişe sığınarak sözü edilen yıkıcı etkilerden korunmaya çalışabilirler. Siyasal kültürün gelişmediği ülkelerdeki bazı siyasal aktörler de, iktidar olmak veya iktidarda kalmak amacıyla bu durumu kristalleştirerek ve farklı kültürel giydirmelerle veya desenlemelerle belirginleştirerek soruna çözüm üretmek yerine, değerlendirmeyi seçebilirler. Bu tür uygulamalarda dönemle uyum sorunları yaşayanlara, bazı kültürel alan ve unsurlar çözüm olarak sunulur. Bir bakıma bugünün uyum sorunları geçmiş ile çözümlenmeye çalışılır. Özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde rastlanan söz konusu sürekli değişen-dönüşen ve geleceğe akan yaşama uyumsuzluk sorunlarından yararlanma, siyasal yaşamda kısa süreli etkili bir yöntem olsa da uzun süreçte ilgili ülkelerin geri kalmışlığının temel nedenini oluşturur. Bu nedenle insanlığın sanayileşmenin ve teknolojik kalkınmanın olanaklarından adil bir şekilde yararlanması dünyada barış, huzur ve mutluluğun geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla sanayi ve teknolojik gelişmelerin temelini oluşturan yaratıcı eğitime, bilime, dolayısıyla insanlığın yararına hizmet eden teknolojik gelişmelere öncelik verilmelidir.

Sonuçta bu çalışmada kültürün dördüncü sanayi ve teknoloji devriminin eşliğindeyken geleceğiyle ilgili öngörüler ortaya konulması amaçlanmıştır. Geleceği kuşku, kaygı, belki de korkuyla karışık olarak değerlendirmenin faydası yoktur. Dördüncü ve sonraki yeni sanayi ve teknoloji devrimleriyle uyumlu kalkınma ve gelişme modellerinin geliştirilmesi ve uygulanması refah içinde ve mutlu bir geleceğin ön koşudur. Geleceğin tasarlanması belirsizlikten kaynaklanan olumsuz yaklaşımları da ortadan kaldıracaktır. Bu kapsamda yeni dönemin kültür için tehditlerden çok fırsatlar yaratabileceğine odaklanmak daha akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Kültür/Gelenek kültürü hızla değişen ve karmaşıklaşan dijital- sanal bağlamda birey ve toplum açısından güvenli ve huzurlu bir yaşamın kaynağı olarak işlev görmeye devam edebilir. Bir başka deyişle değişme ve dönüşümlerle geçmişten bugüne ve geleceğe aktarılan gelenek kültürü aracılığıyla sanayi- teknoloji devrimlerinin yıkıcı etkileri önlenerek anlamlı, uyumlu ve mutlu bir yaşam kurulabilir. Dolayısıyla kültür/gelenek kültürü bir geri kalma gerekçesi değil, bugünü ve geleceği yaratma/tasarlama, dolayısıyla yönetme alanı ve aracı olarak değerlendirilebilir. Yeni dönemin getirdiği parçalanmış yaşam gelenek kültüründen/ kültürden yararlanılarak bütünleştirilebilir. Sanayileşme ve teknoloji, dünyadaki yaşam kalitesinin artırılmasına ve sürdürülmesine hizmet etmelidir. Kültür ve teknoloji uyumu ve paydaşlığı bu süreçte anahtar işleve sahiptir. Böylelikle küresel köyde anlamlı ve huzurlu bir yaşam sürdürülebilir. Sonuçta kültür bugün olduğu gibi, gelecekte de anlam ve değer yaratma kaynağı olmaya devam edecektir. Diğer yandan teknoloji de kültürel yenilenmenin ve canlanmanın dinamolarından biri olmayı sürdürecektir. Özetle kültür araştırmalarının temel hedefini “geçmişten hareketle bugünün çözümlenerek yönetilmesi ve geleceği tasarlanarak inşa edilmesi” oluşturmalıdır.

KAYNAKLAR:

- Berkes, Niyazi (2013) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yayına Haz. A. Kuyaş), (ilk baskı Bilgi Yay. 1973), İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Blank, Trevor J (Edt.) (2009), *Folklore ve İnternet/ Vernacular Expression in a Digital World*, Logan, Utah: Utah State University Press.
- Carr, Nicholas (2011), *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*, Atlantic Books.
- Carr, Nicholas (2012), *Yüzeysellik: İnternet Bizi Aptal mı Yapıyor?* (Çev. İ. Kapaklıkaya), Ufuk Kitapları.
- Cem, İsmail (2007), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Chatfield, Tom (2012), *Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız*, (Türkçesi: L. Konca), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Dijk, Jan Van (2016), *Ağ Toplumu*, (Çev. Ö. Sakin), İstanbul: Kafka, Epsilon Yay.
- Frey, C. Benedikt ve M.Osborne (2013), "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?", Oxford Martin School, Programme on the Impacts of Future Technology, University of Oxford, 17 Eylül 2013.
- Greengard, Samuel (2017), *Nesnelerin İnterneti*, (Çev. M. Çavdar), İstanbul: Optimist Yay.
- Gülüm, Erol (2017), *Gelenek Kültürü Kökenli Dijital Anlatım ve Gösterimler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi, Dr. Tezi, Ankara.
- Güngör, Erol (1986), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, (3. Baskı), İstanbul: Ötüken Yay.
- Gürel, Müberra (2017), *Dijital Kehanet/ Hepimiz Siborguz!*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt (1976), *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay.
- Handley, Ann ve C.C.Chapman (2015), *Dijital Çağda İçerik Yönetimi*, (Çev. Z. Kökkaya), İstanbul: Media-Cat Kitapları.
- <http://mccrindle.com.au/the-mccrindle-blog/social-media-and-narcissism>
- <https://www.gobekbox.com/>
- http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5acd0fc0878171.60860573
- King, Brett (2016), *Augmented (Artırılmış Gerçeklik)*, (Çev. K. Balaban), İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Kongar, Emre (2014), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, (1. Baskı 1980), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ong, J. Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*, (Çev. S. Banon), İstanbul: Metis Yay.
- Özakpınar, Yılmaz (2003), *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Özdemir, Nebi (2006), "Sanal Dünyanın Köy Monografileri", *Milli Folklor*, 72: 23- 46.

-
- Özdemir, Nebi (2012), *Medya Kültür ve Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara: Grafiker Yay.
  - Özdemir, Nebi (2012), *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*, Ankara: Hacettepe Yay.
  - Özdemir, Nebi (2017), *Kültür Bilimi ve Yönetimi*, Ankara: Grafiker Yay.
  - Schwab, Klaus (2016), *Dördüncü Sanayi Devrimi*, (Çev. Z. Dicleli), İstanbul: Optimist Yay.
  - Tarhan, Ufuk (2017), *T- İnsan*, (2. Baskı), İstanbul: Ceres Yayınları.
  - Turhan, Mümtaz (1987), *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
  - Türkdoğan, Orhan (2015), *Kültür- Değişme ve Toplumsal Çözülme*, Çizgi Kitabevi.
  - VentureBeat (2015), "WhatsApp now has 700M users, sending 30B messages per day", 6 Ocak 2015. <http://venturebeat.com/2015/01/06/whatsapp-now-has-700m-users-sending-30b-messages-per-day/>
  - Ziya Gökalp (1995), *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Sadeleştiren: Y. Toker), (1. Baskı H. 1341), İstanbul: Toker Yay.